

ANTAL TAMÁS

A konzuli bírászkodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte*

I. A konzuli bírászkodás jelensége

A konzuli bírászkodás mind az alkotmány- és jogtörténet, mind a nemzetközi jog tudománya szempontjából sajátos, ma már alig említett intézmény. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrejöttével és a modern nemzetközi kapcsolatok kialakulásával, valamint a gyarmati rendszer megszűnésével, és nem utolsósorban a keresztény és nem keresztény, valamint a civilizált és nem civilizált államok közötti éles határvonal és különbségtétel elmosódásával a konzuli bírászkodás korszaka is a történelemé lett.

E sajátos kinövésű, heterogén intézményt az tette szükségessé, hogy az eltérő kultúrájú és fejlődésű államok felismerték: tartós nemzetközi összeköttetés és üdvös érintkezés csak olyan népek között alakulhat ki, amelyek mindkét oldalról kulturális, etnikai és gazdasági érdekközösséget képeznek. A nemzetközi viszonyokbeli érintkezések pedig – az államok közti különbségek nyilvánvaló okán – biztosítékokat követeltek. Ilyen volt a konzuli bírászkodás is.

Az európai államok úgy gondolták, hogy alattvalóik nem vethetők alá megnyugvással a területiális jogszolgáltatásnak. Ezt főként a keleti népek és országok jogrendszerének eltérő jellegével, „barbarizmusával” indokolták. Ugyanakkor ezen egzotikus országokkal való kapcsolattartás gazdasági érdek lévén, nyugat- és közép-európai honosok gyakorta tartózkodtak „a Keleten” – először a Török Birodalomban, majd szerte Ázsia és Afrika államalakulataiban is.

Az *Institut de droit international* 1881-ben Fjodor Fjodorovics Martensz pétervári egyetemi tanár előterjesztésére egyhangúlag fogadott el két rezolúciót. Ezek szerint a nem keresztény államokban a vegyes perekben követett praxis méltatlan volt a civilizált hatalmakhoz, sőt egyenesen ártalmas is. Másrészt kijelentették: a keleti országokban lakó honpolgáraik által élvezett exterritorialitás nemcsak jogot képez, hanem kötelességet is állapít meg. Az *Institut* 1882. évi ülésén Martensz szervezeti reformelképzeléseket terjesztett elő, melyet egy

* Jelen tanulmány a T 043195 ny. számú OTKA program keretében készült. Témavezető: Dr. Ruszoly József DSc egyetemi tanár.

évvel később kisebb módosításokkal el is fogadtak. Ekkor merült fel másodfokon a szerződő hatalmak által alakított vegyes bíróság gondolata, amelyet ezután Magyarország is követett.¹

A 20. században a bizalmatlanság és az európai államok igazságszolgáltatási felségjogának ilyen mérvű hangoztatása enyhült, s a nemzetközi – univerzális és regionális – emberi jogi egyezmények hatása és garanciája, valamint a végbement globális gazdasági-társadalmi fejlődés hatására az államok egyenlősége elvének megfelelően a konzuli bíraskodás lassan történetivé vált.

A konzuli bíraskodási intézmény eredetileg kereskedelmi bíróság volt, amely a keresztes háborúk idején keletkezett a török birodalom fontosabb kereskedelmi emporiumain. A szerződésekből az tűnik ki, hogy a Porta a konzulok bíraskodási jogát annyira természetes jognak tartotta, hogy számos esetben nem is érintették részletesen a különböző szerződésekben. A konzul bírói joghatósága magánjogi, kereskedelmi és büntetőügyekben kiterjedt honfitársaira, valamint azon idegenekre, akik védelme alatt állottak. Ha a perben csupán keresztény felek voltak érdekelték, akkor a konzul a hazai törvények szerint járt el, ha viszont mohamedánok is szerepeltek a perben, akkor az ügy a helyi hatóságok elé tartozott. Az első modern értelemben vett kereskedelmi és konzuli szerződést Franciaország kötötte Törökországgal 1535-ben, s ez a kapituláció kizárólagos jogot biztosított a franciák számára a birodalommal közvetlenül kereskedelmi forgalomba lépni, s az egyéb nemzetek csak Franciaország közvetítésével vehettek abban részt. Az angolok 1580-ban érték el, hogy Franciaország jogait rájuk is kiterjesszék, majd véglegesen Anglia az 1675. évi kapitulációban rögzítette kereskedelmi és konzuli bíraskodási jogát a Keleten.²

Az oszmán birodalomban – melyhez hozzátartozott az egyiptomi alkirályság, Bulgária, Szerbia és Románia (Havasalföld) is – e jogok alapját Magyarország és az osztrák örökös tartományok részére VI. Károly választott római császár (III. Károly magyar király) Achmet Chán török szultánnal Passzarovicban (Pozserovácban) 1718. július 27-én kötött kereskedelmi és hajózási szerződése képezte, melyet az 1739. évi szeptember 18-i belgrádi és az 1791. augusztus 4-i sistovai békekötések is megerősítettek. Utána Svédország 1717-ben, Dánia 1756-ban, Poroszország 1761-ben, Oroszország 1774-ben, Spanyolország 1782-ben, Belgium 1838-ban, Portugália 1843-ban, Görögország 1855-ben, az Amerikai Egyesült Államok pedig 1830-ban szerezte meg konzuljaik részére a bíraskodás jogát Törökországban.³

¹ LERS VILMOS: *A konzuli bíraskodás intézménye*. Budapest, 1904. 296–297. p., NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, 1995. 92. p.

² CSARADA JÁNOS: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. 2. kiadás. Budapest, 1910. 365. p.

³ Az 1891. évi XXXI. törvénycikk indokolása. Az 1887. szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok (a továbbiakban KHI87–92). XXV. kötet. (1891) 973. szám. 279. p. és CSARADA, 366. p.

Törökországon kívül konzuli bírászkodást folytatott Magyarország (és az osztrák tartományok) még Algirban 1830-ig, Tripolisban 1835-ig, Tuniszban 1883-ig (Franciaország ezeket annektálta), valamint Anamban és Tonkingban 1884-ig (itt Franciaország szüntette meg a bírászkodást a hatalmak ellentmondása nélkül), Zanzibárban 1907-ig,⁴ Szerbiában 1881-ig,⁵ Boszniában és Hercegovinában az 1878. évi okkupációig, Cipruson 1879-ig (1874-től Anglia által megszállt és kormányzott terület), valamint Romániában,⁶ Bulgáriában,⁷ Perzsiában,⁸ Kínában,⁹ Japánban,¹⁰ Sziámban,¹¹ Koreában¹² és Marokkóban¹³ még a 19. és 20. század fordulója után is.

A konzuli bírászkodás szervezete – az egyes országokat tekintve – több típusra volt osztható: a francia, az angol és az orosz modellre. A francia szervezet az 1861. évi *Ordonnance*-on és az 1778. évi *édit*-n alapult. E szerint a konzul első fokon mint egyes bíró ítélkezett csekélyebb fontosságú polgári perekben és kihágások esetén, nagyobb pertárgyértékű polgári perekben pedig két ülnökkel együtt járt el. Másodfokon és büntetőügyekben a hazai bíróság ítelt. A törökországi és perzsiái francia konzuli bíróságoktól a fellebbvitel az aixi törvényszékhez, a Maszkat, Kína és Sziám területén lévőktől pedig a saigoni törvényszékhez (korábban Pondicherry-be) jutott el. Ezen két fórum ítéletei ellen semmisségi panasszal a párizsi semmítőszékhez lehetett fordulni. Ezt a típust követte Belgium, a Német Birodalom, Olaszország, Hollandia és Spanyolország is.¹⁴

Az angol konzuli bírósági szervezet analóg volt a hazai angol bíróságok szervezetével. Első fokon az brit állampolgárok felett a kerületi konzuli bíróságok ítélkeztek, amelyek esküdtekből, ülnökökből és a konzulból álltak. A fellebbvitel a Konstantinápolyban székelő *Supreme Consular Court for the Dominion of the Sublime Ottoman Port* nevű főtörvényszék elé került, amely másod- s egyben utolsó fokon járt el. Tagjait az angol kormány nevezte ki. Kín-

⁴ A m. kir. igazságügyminiszernek 21519/1907. I. M. számú rendelete a Zanzibárban gyakorolt konzuli bírászkodás megszüntetéséről szóló közös külügyminiszeri rendelet kihirdetése tárgyában. Igazságügyi Közlöny. 1907. május 28. (5. szám) 176–177. p.

⁵ A Szerbiával 1881. évi május 6-án Bécsben kötött consulsági egyezmény beczikkelyezéséről hozott 1882. évi XXXV. tc. XIII. cikke.

⁶ A berlini szerződés beczikkelyezéséről szóló 1879. évi VIII. tc. VIII. és XLIX. cikke.

⁷ A berlini szerződés beczikkelyezéséről szóló 1879. évi VIII. tc. VIII. cikke.

⁸ Az 1857. május 17-én kötött államszerződés alapján.

⁹ A chinai császársággal 1869. évi szeptember 2-án kötött kereskedelmi szerződésről szóló 1871. évi XXXV. tc. XXIX. cikke. Kína és a Monarchia konzuli kapcsolatairól lásd még JÓZSA SÁNDOR: *Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia*. Budapest, 1966. 41–78. p.

¹⁰ A japáni császársággal 1869. évi október hó 18-án kötött kereskedelmi szerződésről szóló 1871. évi XXIX. tc. V. cikke.

¹¹ A siami királysággal 1869. évi május 17-én kötött kereskedelmi szerződésről szóló 1871. évi XXVIII. tc. IX. és X. cikke.

¹² A Koreával 1892. évi június 23-án kötött barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés beczikkelyezéséről szóló 1893. XXVII. tc. III. cikke.

¹³ A madridi egyezmény beczikkelyezéséről szóló 1882. évi XIX. tc. V. cikke.

¹⁴ LERS, 169. p.

ára nézve külön legfőbb konzuli törvényszéket rendszeresítettek Sanghaiban, Egyiptom számára pedig Alexandriában. Ezt a modellt követte Görögország s – miként látni fogjuk – az Osztrák–Magyar Monarchia is.¹⁵

A harmadik megoldást Oroszország nevéhez köthetjük, amely érdekessége, hogy törvényileg csupán Perzsiára nézve állapítottak meg konzuli bírói szervezetet. E szerint első fokú fórumok álltak fenn az orosz konzulátusoknál és a teheráni követségen. Ülnökökkel ítélkezett. Másodfokon egy sajátos követségi bíróság ítelt: elnök volt a legidősebb követségi titkár, az ülnök tagjai pedig Teheránban élő tekintélyes orosz kereskedők köréből kerültek ki. Az egyéb államokban – így különösen Törökországban és Kínában – külön jogszabályi rendelkezések nélkül *mutatis mutandis* a perzsa szervezetet vették át a gyakorlatban.¹⁶

Magyarország és az osztrák örökös tartományok részére III. Károly alapított konzulátusokat a Keleten, majd ezek számát Mária Terézia emelte jelentékenyen (1752). Felettes hatóságuk az udvari kereskedelmi tanács volt Bécsben. A házi-, udvari és államkancellária felállítását után a levantei konzulátusok ennek lettek alárendelve, majd 1849-től a kereskedelmi minisztérium alá jutottak. Végül 1859-ben kerültek a külügyminisztérium ellenőrzésébe. Az 1867. évi XII. tc. 8. §-a a birodalom diplomáciai és kereskedelmi képviselőjét a közös külügyminiszter hatáskörébe utalta. Ezt a későbbi vám- és kereskedelmi szövetségről szóló jogszabályaink is megerősítették.¹⁷

Az Ausztria és Magyarország által megvalósított szervezetben az első fokú tárgyalásokon a konzul mellett váltó-, kereskedelmi és tengerjogi ügyekben két szakértő ülnök is ítélkezett, akik tanácsadó szavazattal bírtak. Őket *Beirath*-oknak nevezték, és állásfoglalásuk csak egyszerű vélemény volt mindaddig, amíg a konzul azt nem homológizálta, vagyis ítélet hatályúvá nem tette. Ezt tekintve az ülnökök intézménye nem is bírói, hanem csak szakértői jellegű volt.

Konzuli bíróságainknál Bosznia és Hercegovina megszállásának időpontjában a következő fellebbviteli rendszer állt fenn: a jasszi-i konzuli bíróságtól a lembergi tartományi főtörvényszékhez (*Ober-Landesgericht*); a belgrádi, bucaresti, galaci, ibrailai, izmaili, ruscsuki, tulcsai és viddini bíróságtól a bécsi tartományi főtörvényszékhez; végül a drinápolyi, aleppói, alexandriai, bagdadi, beirutai, kairói, konstantinápolyi, damaszkuszi, durazzói, janinai, jeruzsálemi, szalonikii, sanghahi, szmirnai, szófiai, szuezi, tripoliszi, tuniszi. stb. konzuli bíróságoktól a trieszti *Ober-Landesgericht*hez lehetett fellebbezni. Harmadfo-

¹⁵ LERS, 172. p., CSARADA, 376–377. p.

¹⁶ LERS, 173. p.

¹⁷ A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai között vám- és kereskedelmi szövetségről szóló 1867. évi XVI. tc. IX. cikke, A magyar korona és országai és Ő Felsége többi királysága és országai közt kötött vám- és kereskedelmi szövetségről szóló 1878. évi XX. tc. IX. cikke, és A vám- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdések rendezéséről szóló 1899. évi XXX. tc. 1. §-a.

kon a bécsi legfőbb törvényszék és semmitőszék (*Oberster Gerichts- und Cassationshof*) gyakorolta a bíraskodást.¹⁸

A konzuli törvényszékek jellegükben kétfélék lehetek: teljes joghatósággal felruházottak és a limitált joghatóságúak. 1882-ben az első csoportba harmincegy konzulátus tartozott: Drinápoly, Alexandria, Beirut, Belgrád, Bukarest, Kanea, Kairó, Chartum, Konstantinápoly, Szkutari, Durazo, Galac, Janina, Jasszi, Ibraila, Jeruzsálem, Monasztir, Port-Szaid, Filipoppoly, Prizrend, Ruscsuk, Szaloniki, Sanghai, Szmirna, Szófia, Suez, Trapezunt, Tripolisz, Tulcsa, Tunisz és Viddin.

Az 1891. évi XXXI. tc. meghoztalakor a teljes hatáskörű konzuli bíróságok száma ekként alakult: Kínában 1, Japánban 1, Marokkóban 1, Törökországban 14, Egyiptomban 3, Bulgáriában 3, Kelet-Ruméliában 1, Perzsiában 1, Romániában 7, Sziámban 1 – összesen 33 működött.¹⁹

1904-ben teljes hatáskörrel a következő helyek konzuli hivatalai bíraskodtak: Törökországban Konstantinápoly, Szkutári, Aleppo, Bagdad, Beirut, Janina, Szaloniki, Durazzo, Szmirna, Trapezunt, Drinápoly, Kanea, Jeruzsálem, Monasztir, Üszküb, Prizren, Valona, Tripolisz; Egyiptomban Alexandria, Kairo, Port-Szaid; Bulgáriában Szófia, Ruscsuk, Viddin, Filipoppoly; Marokkóban Tanger; Kínában Sanghai és Tientsin; Sziámban Bangkok, Perzsiában Teherán, Zanzibárban Zanzibár.²⁰

A limitált hatáskörű fórumok közül kiemeljük az egyiptomi alkirályságot, ahol a hatáskört 1876-ban,²¹ 1881-ben,²² 1882-ben,²³ 1883-ban,²⁴ 1884-ben²⁵ és 1889-ben²⁶ rendeletek szabályozták. Tuniszban pedig 1884-ben az ott működő

¹⁸ LERS, 178. p.

¹⁹ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 283. p.

²⁰ LERS, 181. p.

²¹ A m. kir. igazságügyministernek 1876. 491. sz. a. kiadott rendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] tárgyában. Magyarországi rendeletek tára (a továbbiakban MRT). 1876. Budapest, 1884. 3–9. p.,

²² A m. kir. igazságügyministernek 6021. számú körrendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] meghosszabbítása tárgyában. MRT 1881. Budapest, 1881. 48. p.

²³ A m. kir. igazságügyministernek 873. számú rendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] tárgyában. MRT 1882. Budapest, 1882. 36. p.

²⁴ A magyar kir. igazságügyministernek 3787. szám alatt valamennyi első folyamodású kir. törvényszékhez, kir. ügyészhez és kir. járásbírósághoz intézett körrendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] meghosszabbítása tárgyában. MRT 1883. Budapest, 1883. 194. p.

²⁵ A m. kir. igazságügyministernek 2566. sz. alatt valamennyi első folyamodású kir. törvényszékhez, kir. ügyészhez és kir. járásbírósághoz intézett körrendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] meghosszabbítása tárgyában. MRT 1884. Budapest, 1884. 100. p.

²⁶ A m. kir. igazságügyministernek 4870. szám alatt valamennyi kir. törvényszékhez, kir. ügyészhez és kir. járásbírósághoz intézett körrendelete az egyiptomi alkirályságban létező osztrák-magyar consulságok bírói hatóságának [...] meghosszabbítása tárgyában. MRT 1889. Budapest. 1889. 73. p.

császári és királyi konzulátusok bírói hatóságát az 1883. március 27-én kelt francia törvény alapján szervezett francia bíróságoknak engedték át.²⁷

II. Az 1891. évi XXXI. törvénycikk megalkotása és a közjogi vita

A törvénytervezet a minisztertanács előtt

A magyar minisztertanács 1890. szeptember 21-én tárgyalta az elkövetkező félévi országgyűlési munkaprogramot, amelyben már szerepelt a konzuli bírászkodás rendezése is.²⁸ Az igazságügy-miniszter szeptember 28-án mutatta be a kormánytagoknak a tervezetet, amelyet a következő módosítással fogadtak el: a 15. szakasszal kapcsolatban a nyelvkérdés Ausztriával külön oldassék meg olyképpen, hogy „a magyar állam kötelékéhez tartozó honosok a consuli bíróságok előtt is azt a nyelvet használják, melyet a belföldi hazai bíróságok előtt használhatnak”. Ha ezt nem lehetne beiktatni a javaslatba, akkor a nyelvkérdést hagyják ki, és a két kormány egyezményileg szabályozza azt, s erről a végrehajtási rendeletben történjék intézkedés. A javaslat 23. §-ához kérték az ott hivatkozott német nyelvű törvények szövegének mellékelését. A végrehajtásról rendelkező 25. §-ból – amely a végleges formában a 23. § lett – a horvát bán megemlítését elhagyandónak vélték. Felhatalmazták Szilágyi Dezső minisztert, hogy a törvénytervezetet a közös külügyminiszterrel és az osztrák igazságügy-miniszterrel „hozza tisztába”, s a megállapodás után az uralkodó legfelsőbb engedélyével terjessze az országgyűlés elé.²⁹

A javaslat szövegét tartalmazó ívre az utolsó szakaszhoz – a végrehajtásban a horvát bánnal való együttműködéshez – egyébként Szapáry Gyula miniszterelnök kézzel a következő széljegyzetet írta: „Eddig szokatlan és kérdés: Közjogilag helyes-e directe megbízni oly organumot, mely annak az országgyűlésnek, mely a törvényt hozta, nem felelős. Lehetne talán következőleg formulázni: »... a minisztérium bízatik meg, mely Horvát–Szlavon országok tekintetében ez utóbbi országok bánjánál egyetértőleg jár el.«.”³⁰

Október 10-én folytatták a tervezet minisztertanács tárgyalását. Határozatot hoztak arról, hogy azon kikötés, mely szerint a törvény tíz év eltelte előtt nem módosítható és nem szüntethető meg, nem szerencsés. Csupán ahhoz kell ragaszkodni, hogy tíz éven belül a monarchia egyik állama sem szüntethesse meg vagy módosíthassa a szöveget egyoldalúan. A javaslatban ekkor még a követke-

²⁷ A m. kir. igazságügyminiszternek 24.044. számú rendelete a tunisi kormányzóságban működő cs. és kir. consulságok bírói hatóságának [...] átruházása tárgyában. MRT 1884. Budapest, 1884. 730–731. p.

²⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K27 X57 3771. 1890. szeptember 21. 3–6. p.

²⁹ MOL K27 X57 3771. 1890. szeptember 28. 3–6. p.

³⁰ MOL K26 2337/1890. számú irat.

zö állt: „ha tíz év elteltével a megszüntetés vagy megváltoztatás elhatározatik, ez azon naptól számítva, amelyen ezen elhatározás a másik állam kormányával közöltetett: csak három év múlva lép hatályba.” Azt az elvet, hogy tíz év után bármelyik állam felmondhatja – a kormány helyesnek tartotta, de azt nem, hogy egyoldalúan lehessen módosítani a szöveget. A három éves késleltetést szintén nem tartották elfogadhatónak. Mi több: szokatlan megoldásnak tartották a másik állam kormányával való közlés napjától számítani a hatályba lépés időpontját. Ez ellenkezett az 1870. évi XII. és az 1887. évi LXVII. tc-ek elveivel is.³¹

Azon módosítást tették a tervezeten, hogy a megváltoztatás és a hatályon kívül helyezés a másik állam hasonló törvényétől függjön, de tíz év után mindkét állam kormánya felmondhassa a konzuli bíraskodás ezen formáját. A tervezett három éves provizórium pedig attól a naptól számíton, amikor „a felmondásnak a monarchia másik állama kormányával történt közlése az országgyűlésnek bejelentetett”. Ha a javasolt módosításokat az osztrák kormány nem fogadná el, akkor a törvény hatálya tartson tizenöt évig, s ezután magától szűnjön meg. Módosítani addig is csak egyező törvényekkel lehessen.³²

A november 6-i kormányülésen az igazságügy-miniszter beszámolt arról, hogy osztrák kollégájával megállapodtak: a konstantinápolyi bírák kinevezése ne a közös orgánusok által, hanem országonként történjen, az elnököt pedig felváltva adja a két állam. A nyelvkérdést egyelőre kihagyták és a jövőben egyezményrel szándékoztak megoldani. A védeneket választás joga illeti meg: eldönthetik, hogy a magyar vagy az osztrák honosokkal egyező jogot alkalmazzanak felettük. A törvény hatályát végül tíz évben állapították meg azzal, hogy utána a jogszabály felmondás nélkül megszűnik.

1890. december 17-én Szilágyi Dezső még jelezte, hogy újabb módosítások végett további tárgyalásokat kíván kezdeményezni az osztrák miniszterekkel. Ennek eredményeként a közös külügyminiszterrel való „tárgyalás” helyett a „miniszter meghallgatása mellett” fordulat került a tervezetbe a konzulátusok bíraskodási joggal történő felruházása vagy a konzuli bíraskodás újabb államban való bevezetése esetén. A korábbi szövegezés szerint a főtörvényszék költségeit a közös ügyi költségekből fedezték volna, de – mivel ez az intézmény közösségének látszatát keltette volna és ezért ellentétes lenne az 1867. évi XII. tc.-vel – módosították a későbbi formára, amelyben mindkét állam önállóan fedezi a költségek felét.³³

³¹ MOL K27 X57 3771. 1890. október 10. 13–18. p.

³² MOL K27 X57 3771. 1890. október 10. 19–21. p.

³³ MOL K27 X57 3771. 1890. december 17. 19–20. p. és 1891. január 3. 5–7. p.

A törvényjavaslat az országgyűlés előtt

A konzuli bíraskodás szabályozásáról szóló törvényjavaslatot Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter 1891. január 26-án nyújtotta be a magyar országgyűlés képviselőháza elé, s kérte, hogy „előleges tárgyalás” végett az igazságügyi bizottság elé utalják.³⁴

A bizottság február 9-én vette tárgyalás alá a javaslat szövegét Körösi Sándor elnöklete alatt. Az általános vitához hozzászólók abban egyetértettek, hogy a konzuli bíraskodás addig fennállott szervezete „abnormitás” és nem felel meg sem a magyar érdekeknek, sem alkotmányosságunknak. Azonban az ellenzék részéről egyedül megjelent Veszter Imre a felhozott megoldást sem tartotta elfogadhatónak, s a magyar szuverenitás egy részének feladását látta benne, így még általánosságban sem fogadhatta el a szövegezt. A kormányoldal képviselői természetesen ellenkező véleményen álltak: Bokros Elek előadó a javaslat erőnyeit ismertette, amelyeket Veszterrel szemben Szilágyi is védelmezett. Fabiny Teofil és Jellinek Arthur is egyetértett abban, hogy „az adott viszonyok közt egyedül lehetséges, közjogunkkal mindenben megegyező, s a magyar államiságot pregnánsan kifejezésre juttató, helyes megoldásnak tartják.” Veszter – lévén véleményével abszolút kisebbségben – még próbált finoman érvelni, de a miniszter valamennyi észrevételét elhárította. A bizottsági általános vita ezzel be is fejeződött, és részletes tárgyalás alapjául elfogadták a javaslatot.³⁵

A részletes vitára hasonló szellemben került sor február 10-én, amely eredménye nem is lehetett kérdéses: az igazságügyi bizottság plenáris vitára alkalmasnak találta a törvényjavaslatot.³⁶ A bizottsági jelentés február 12-ére készült el.³⁷

A jelentés szerint a konzuli bíraskodással kapcsolatban két hiány azonnali orvoslásának igénye merült fel: az egyik a konzuli bíraskodás szervezetét, a másik az ezen bíraskodás körében alkalmazott jogot érintette. A szervezetet tekintve hangoztatta a bizottság, hogy meg kellett különböztetni a sajátképpeni konzuli szervezetet – amely a külföldön tartózkodó honosok és védencek felett elsőfokú bíróságként jár el – a fellebbezési fórumtól. Ennek megalkotásában az országgyűlést két tényező köti: részint a már megkötött nemzetközi szerződések

³⁴ Az 1887. szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló (a továbbiakban KHN 87–92). XXI. kötet. (1891) 344. p., KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 274–278. p., MOL K2 6275/1891. számú irat. Tartalma: a törvényjavaslat kézzel írva Szilágyi Dezső aláírásával (kelt 1891. január 26-án), az indokolás kézírata több helyen javításokkal (kelt 1891. január 21.), valamint hét rendelet melléklete kéziratban. Továbbá Pesti Napló (a továbbiakban PN) 1891. január 26. (26. szám) esti kiadás. 1. p., 1891. január 27. (27. szám) 1. p., 1891. január 30. (30. szám) 1. p.

³⁵ PN 1891. február 9. (39. szám) esti kiadás. 1. p.

³⁶ PN 1891. február 10. (40. szám) 2. p., esti kiadás 1. p.

³⁷ PN 1891. február 12. (42. szám) 2. p.

és a nemzetközi gyakorlat, részint az 1867. évi XII. tc. 8. §-a, amely meghatározza a monarchia másik államával való közös ügyeket.³⁸

Ezek szerint a konzulokat mint ítélő bíróságokat állandó tényezők gyanánt továbbra is el kell fogadnunk. Másodfokon azonban – megszüntetve a bécsi császári királyi legfőbb törvényszék kizárólagos hatáskörét – egy vegyes bíróságot kell felállítani a javaslat szerint paritásos alapon. A bizottság megnyugvással vette tudomásul, hogy ez a megoldás „teljesen kifejezésre juttatja Magyarország igazságügyi souverénitását”.

Ami az alkalmazott jogot illeti: elismerte a jelentés, hogy a nemzeti jognak vannak olyan sajátosságai, „amelyeknek érvényre jutását az állampolgár külföldön is mindenütt igényelheti ott, hová a hazai igazságszolgáltatás hatalmi köre kiterjed”. Ilyen sajátos jogi elemeknek tekintette a jog- és cselekvőképeség, a családi viszonyok, az öröklési jog és a büntethetőség kérdéskörét.

„Az előttünk fekvő törvényjavaslat – konkludált a rövid jelentés végén a bizottság – a consuli bíraskodásnak e két hiányára nézve biztos kézzel találta meg a gyökeres orvoslásnak leghelyesebb módját.” Így a javaslat teljesen megfelel az alaptörvényeknek, és biztosítják a magyar állami önállóságot. Ezért a bizottság részleteiben is elfogadásra ajánlotta a szövegezést.³⁹

Módosítást egyedül a 8. §-on ejtettek, amennyiben az eredetinel részletesebben fogalmazták meg a fegyelmi szabályokat. A később még vitatott (2) bekezdést ekkor iktatták a szövegbe a főtörvényszékre vonatkozólag a hivatali állások és a bírói függetlenség nagyobb biztosítására. Kiegészítették a (3) bekezdést is annak második mondatával.⁴⁰ A 19. §-ban hivatkozott két francia törvény szövegét pedig csatolták a jelentéshez.⁴¹ A jelentést végezetül Kőrösi Sándor elnök és Bokros Elek előadó írták alá, amelyhez mellékeltek a törvényjavaslat bizottság által megállapított szövegét is.⁴²

A képviselőház asztalára február 12-én nyújtotta be az igazságügyi bizottság a véleményes jelentését. Ezt hallván Polónyi Géza (Függetlenségi és 48-as Párt) nyomban szót kért, s nem palástolt ingerültséggel máris túl rövidnek találta az áttanulmányozásra biztosított öt napot: „Nem elég, hogy a bizottságból kizárták a tagjainkat, most még időt sem hagynak”! Hangot adott azon sérelmének, hogy a bizottság az ellenzék kizárásával ülésezett, s hivatkozott Horváth Ádám képviselőtársára, akinek a véleménye szerint megsértették a nyilvános tárgyalás elvét. Ugyanis – állította Horváth – nem kaptak meghívót a bizottságtól, és az ülésről szóló kifüggesztés is csak akkor jelent meg, amikor az ülést már feloszlatták. Ezek alapján hivatalos hanyagsággal vádolta Polónyi Péchy Tamás el-

³⁸ KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 366. p.

³⁹ KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 367. p.

⁴⁰ KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 368. p.

⁴¹ Règlement d'organisation judiciaire pour les proces mixtes en Égypte. in KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 370–378. p. és Loi portant organisation de la Juridiction francaise en Tunisie. 1883. március 27. in KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 379–381. p.

⁴² KHI87–92. XXV. (1891) 988. szám. 382–386. p.

nököt. Végül kiderült, hogy a meghívókat Budapesten vasárnap mindenkinek kiosztották, csak éppen Horváth aznap elutazott, ezért nem értesülhetett időben. Szilágyi Dezső kérte, hogy emelkedjenek felül ezen a *post festa* vitán, s mihamarabb tuzzék ki a javaslat tárgyalását. Az elnök ki is tuzte február 17-ére.⁴³

A képviselőházi vita megkezdése előtt mind a kormánypárt, mind az ellenzék tárgyalás alá vette a javaslatot az egységes álláspontjuk kialakítása végett. Először a Mérsékelt Ellenzék tanácskozott február 15-én. Hódossy Imre és Horvák Lajos mindjárt azzal kezdte, hogy őket nem értesítették a bizottsági ülésről, így az ellenzéket ott kizárólag Veszter Imre képviselte egyes egyedül. Veszter ezek után beszámolt az ülésen történekről, majd gróf Apponyi Albert hosszasan vázolta a követendő álláspontot. Összességében oda konkludáltak, hogy elvetik a javaslatot.⁴⁴

A szabadelvűek február 16-én ültek össze a formáság kedvéért, mivel vita nélkül elfogadták és támogatták a javaslatot. A Függetlenségi és 48-as Párt Irányi Dániel vezetése mellett ugyanazon a napon elfogadhatatlannak minősítette a szövegezést, s egyhangúan határozati javaslatot fogadtak el, amelyet majd Polónyi Géza terjeszt a plénum elé. A 48-as Kör tanácskozásán Ugron Gábor elnökölt, s megegyeztek, hogy a nézeteiket Györffy Gyula fogja kifejtetni a képviselőházban. Ők határozati javaslat benyújtását nem tervezték.⁴⁵

Az ellenzék már a sajtóban is aktívan fellépett a javaslat ellen. Az igazságszolgáltatás terén Magyarország állami önállóságának negációját látták benne, olyan archimédeszi pontnak tekintették, amely politikai csavarokkal kiemeli az országot alkotmányos sarkaiból. A beterjesztett szöveget „botrányosan rossznak” minősítették, s Szilágyi Dezsőben való csalatkozásuknak adtak hangot: „a törvényjavaslat maga az, annak tartalma, ami Szilágyi Dezsőt megrontja és ezt az egész elfogulatlan közönség érzi”. Mindazonáltal nem volt számukra kétséges, hogy a többség tiltakozásaik ellenére is el fogja fogadni a javaslatot, de a nemzeti igazságszolgáltatás függetlenségének védelmében tiszta és hazafias lelkiismerettel készültek a parlamenti „ütközetre”.⁴⁶

A képviselőház 1891. február 17-én, a 457. ülésen kezdte meg a javaslat tárgyalásának általános vitáját. Először ismertették az igazságügyi bizottság jelentését, majd Bokros Elek előadó tartotta meg expozéját.

„A középkor végső századaiban vették kezdetüket a capitulatióknak nevezett nemzetközi szerződések, amelyek értelmében a keresztény nyugati civilisált államoknak honosai az Európába behatolt és Konstantinápolyt elfoglalt muzulmán birodalom területén bizonyos kiváltságos helyzetet nyertek – kezdte beszé-

⁴³ KHN87–92. XXI. (1891) 108–109. p.

⁴⁴ PN 1891. február 16. (46. szám) 1. p.

⁴⁵ PN 1891. február 17. (47. szám) 1–2. p.

⁴⁶ PN 1891. január 1. (1. szám), 1891. január 2. (2. szám), 1891. január 30. (30. szám) 1. p., 1891. február 6. (36. szám) 1–2. p., 1891. február 7. (37. szám) 1. p., 1891. február 11. (41. szám) 1. p., 1891. február 14. (44. szám) 1. p., 1891. február 15. (45. szám) 1. p., 1891. február 17. (47. szám) 1. p.

dét Bokros. – E kiváltságos helyzet pedig az exterritorialitás jogában áll, és ennek a következtetése az, hogy a nyugati civilisált államok honosai a török birodalomnak sem magánjogi törvényei, sem bírói és más hatóságai alá nem tartoztak, hanem megtartották saját hazájuk igazságügyi fennhatóságát, saját hazájuk exponált közegei felsőbbségét.⁴⁷

Kiemelte, hogy a monarchiát megillető konzuli bíraskodási jog alapját az 1718-ban kötött passaroviczi (pozserováci) béke 5. §-a képezi. E szerint az osztrák–magyar birodalom honosait kivették a török jog hatálya alól, és minden magánjogi kötelezettség tekintetében kizárólag az „Osztrák–Magyar Birodalom” konzulainak hatósága alá kerültek. Bűnügyekben szintén ez volt az eljárás. Mindezek ellenére a konzulok csak lassan szaporodtak Törökországban. Így csak 1825-ben kezdődött meg a konzuli bíraskodás szabatosabb és rendszerebb berendezése. Az ekkor tájt alkalmazott konzulok nagyobb része azonban tiszteletbeli konzul volt.

Az 1855. január 29-én kelt császári nyílt parancs kimondta, hogy a Keleten működő konzuli bíróságokat úgy tekintik, mint rendes osztrák első folyamodású bíróságokat. Ezek az osztrák törvényeket alkalmazták, a fellebbezések pedig a belföldön lévő különböző feltörvényszékekhez, végső fokon pedig a bécsi császári királyi semmítőszékhez voltak intézendők. Az 1867. évi fordulat óta azonban a helyzet nem változott, ezért mutatkozott célszerűnek és időszerűnek a kérdést elővenni.

Az eddigi konzuli bíraskodásunk hibáit két pontban fogalmazta meg az előadó: honosainkra nem megfelelő törvényeket alkalmaznak, s a jelenlegi fórumok sem felelnek meg a megváltozott közjogi helyzetnek.

Az elsőhöz szólva: XIV. Lajos korában a francia törvényhozás állította fel azt a teóriát, hogy a külföldön élő honosokra is tisztán a hazai jog alkalmazását írják elő. Ez azonban még Franciaországban is módosult idővel, s így lehet érvényesíteni a levantei gyakorlatot. (Franciaországban másodfokon az aixi törvényszék, harmadfokon a párizsi semmítőszék járt el.) Végülis akkor már minden „modern” megoldás megengedte a levantei szokásjog alkalmazását.⁴⁸

Idézte az 1855. január 29-én kelt nyílt parancsot, amely a 8. §-ában a következőket írta: „a consuli bíróságok a hozzájuk utasított ügyekben kötelesek az osztrák törvényeket venni zsinórmértékül, ha csak a különösen és általánosan elismert szokásjog, vagy kellően kihirdetett rendeletek egyéb határozatokat nem tartalmaznak, és ha a consuli területeken azon berendezések és tényleges viszonyok hiányoznak, amelyekről az osztrák törvény alkalmazása feltételezve van.” A 9. §-ban azt is kijelentették, hogy az osztrák alattvalóknak és védenceknek egymás közötti vagy más idegenekkel a Keleten kötött jogügyleteiben az osztrák törvények alkalmazandók, „hacsak a jogügylet létrejöttkor más törvény nyilván alapul nem vétetett”. Ez annyit tett, hogy a levantei jogügyleteknél is

⁴⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 130. p.

⁴⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 131. p.

kiköthettek a felek az osztráktól különböző jogot. Sőt! A pátens 14–16. szakaszai mint organikus szabályt fejtették ki azon rendelkezést, mely szerint a levantei szokásjogot még a kereskedelmi és a váltótörvénnyel szemben is alkalmazni kell. Ebből az következik, hogy a konzuli bíróságok valójában nem is annyira az osztrák, mint inkább a levantei jog alapján ítélték.

Bokros idézte a korabeli egyéb országok szabályozási megoldásait is: az 1886. évi olasz törvény, az 1865. évi porosz törvény is hasonló volt. Anglia 1864-ben állított fel Konstantinápolyban főtörvényszéket, és az *order in council*-jében kimondta, hogy általában az angol törvények az alkalmazandók, de a következő szakaszban mindjárt felmentést is adott ezen klauzula alól. Hollandia 1871. évi jogszabálya is hasonlóképpen szólt. Oroszország a Törökországgal szemben a Perzsiával szemben megállapított szabályokat alkalmazta külön törvény nélkül. Az irányadó orosz kereskedelmi törvény értelmében pedig a perzsa szokások szerint ítélték a konzuli bíróságok. Végezetül az egyiptomi alkirályságban működő vegyes bíróságok is a kodifikált egyiptomi jogot alkalmazták.⁴⁹

Az előadó szerint mindebből az következett, hogy a konzuli bíróságok előtt nem lehetett kizárólag a hazai jogot alkalmazni.

A második kérdés a szervezetet illette. Hivatkozott az 1867. évi XII. tc.-re, amelynek értelmében a konzuli bíróságaink a monarchia másik államával közös orgánumot képeztek, hiszen a kereskedelmi és diplomáciai külképviselet közös ügy. Azonban ezen szervek bírászkodtak is, amely viszont a magyar szuverenitásnak volt fenntartva.⁵⁰ Ugyanakkor a kapitulációktól függetlenül létrejöttek a fellebbviteli fórumok is. Ezek ügyeit kizárólag magyar fórumokra bízni kaotikus lett volna, mivel létezett külön osztrák és magyar, valamint horvát és boszniai felsőbb bíróság is. Ráadásul, ha nyugati honosságúakkal folyt a per, akkor első fokon vegyes (választott!) fórum ítélt (*mixta commissio*), s onnan mindenki a maga államának bíróságához fellebbezhetett. Ez azonban zavaros helyzeteket szült, ezért nem lehetett alkalmazni a monarchiára már csak a dualisztikus jellege miatt sem. Ráadásul egyéb államok – jelesül Franciaország és Anglia is – alkottak külön másodbíróságot. Ezt a példát követi a javaslat is.⁵¹ Eszerint pedig nem lesz harmadfok. A konstantinápolyi törvényszék ugyanakkor mégsem lesz közös, hanem vegyes nemzetközi bíróság. Ezzel a magyar állami önállóság és szuverenitás teljes kifejezést nyer.⁵²

Bokrost követően a függetlenségek oldaláról Helfy Ignác emelkedett szólásra, s rögtön azzal kezdte mondandóját, hogy elutasítja a javaslatot. Kérdezte a minisztert: szükségszerű folyománya-e a kiegyezésnek, hogy közös bírói fórumot állítsunk fel? Ha igen: rossz a kiegyezés, ha nem – rosszul döntött a kor-

⁴⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 132. p.

⁵⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 133. p.

⁵¹ KHN87–92. XXII. (1891) 134. p.

⁵² KHN87–92. XXII. (1891) 135. p.

mány. Számára az, hogy a bíróság közös, nem volt kérdéses, hiszen közös ügy elintézésére lesz hivatott a közös külügyminiszter befolyása mellett. Külön sérelmezte már ő is, hogy az ítéleteket a császár-király nevében hozzák majd. A javaslat a nyelv és a címer kérdéséről pedig nem is rendelkezik.⁵³

Az 1867. évi XII. tc. 8. §-a a konzulságokat ugyan a közös ügyek közé utalta, eszerint pedig a külügyeknek annyiban kell közöseknnek lenniük, amennyiben a védelem ezt múlhatatlanul szükségessé teszi. A bíraskodás viszont nem tartozik ebbe a körbe! – kiáltott fel Helfy. Erre bizonyságul az 1867. évi XVI. tc. 6. §-át hozta fel, mivel az a tengerészetet rendelte külön-külön a kereskedelmi miniszterek alá. Ez sem közös ügy!

Kérdezte: mi oknál fogva engedte át a magyar állam a szuverenitásának egy újabb részét? Hiszen „az állami főhatóság fogalmában benne van az igazságszolgáltatás függetlensége is” – idézte Teulet jogtudóst a képviselő.⁵⁴

Ha pedig a bíraskodás közössége az 1867. évi kiegyezési törvény folyamánya: akkor azt a törvényt el kell törölni. „Be kell tömni, el kell temetni azt a forrást, melyből oly mirigy [fejlődik], mint aminő az, hogy ez szükségszerű folyamány. Ha ez így van, a nemzet saját maga süt szégyenbélyeget a saját homlokára, ha ilyen törvényt megtúr a maga törvénykönyvében. [...] A következtetés azon láncolata, amelyet a t. miniszter úr ebben a javaslatban használ, nagyon könnyen belevezethet a Reichsrathba.”⁵⁵

Ezek után az ellenzék vezérszónoka, a nagy tiszteletnek örvendő gróf Apponyi Albert (Mérsékelt Ellenzék) következett. Ciceroi beszédét rögtön hatásos retorikai felütéssel kezdte: „minthogy ugyanis a bírói hatalom gyakorlása semmi tekintetben, semmiféle törvény által semmiféle részben közös ügyé nem tétetett és az ország állami önállóságának gyökerében megtámadása nélkül azzá nem is tehető: követelem, hogy a bíraskodás külföldön tartózkodó azon honosaink fölött, akikre nézve a különleges körülmények és az ezekre alapított szerződések a területiális bíróság alóli kivételt és a hazai jogszolgáltatás elvét fenntartották, mondom, követelem, hogy ezen honosainkra nézve a magyar igazságszolgáltatás, úgy az igazságszolgáltatási joggal felruházó fejedelmi rendelkezésben, tehát gyökerében, mint magában az ítélet kimondásában álló és kizárólag magyar legyen.” Úgy vélte, hogy nem neki kell bizonyítani a törvényjavaslat hibásságát, hanem a kormánynak a törvény jogosságát, mivel ők akarnak megszorítást tenni a közjogon.⁵⁶

Ami a javaslat alapjait illeti: az 1867. évi XII. tc.-et nem tekinthette az egyezmény fundamentumának, mivel az vele ellentétes dolgokat tartalmaz, ugyanis a külkereskedelmi képviselő és a konzuli bíraskodás két külön fogalom. „Olyan következtetést vonni, mintha a consuli bíraskodás a consulokat

⁵³ KHN87–92. XXII. (1891) 136–137. p.

⁵⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 138–139. p.

⁵⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 140–141. p.

⁵⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 141. p.

megillető többi functiókkal elválaszthatatlanul kapcsolatban volna, egyáltalán nem lehet; hanem hogy a consuli bírói minőséget több állam nemcsak functióban, amelyben ezt mindig meg kell különböztetni, hanem az organumban, az egyénben is külön szervezte.” Ezért a bíraskodás itt sincs összekötve olyan tényezőkkel, amelyek valóban közösek lennének.

A passarovici (pozszerováci) szerződés kifejezéseit szerinte nem lehetett anakronizmus nélkül összevetni és megfeleltetni a *pragmatica sanctio*val, mivel az utóbbi 1718-ban még nem is létezett. Egyébként is, „a bíraskodási jog a consuloknál csak esetleges és accidentális, hogy ők ennek gyakorlásában valóságos bírák, és hogy a bírói minőség azáltal, hogy azt ők gyakorolják, nem változik.” A bíraskodási jog pedig a szuverenitás része!⁵⁷

Elvi tételként vallotta, hogy „az egy sarkalatos tétele az egész consuli bíraskodási intézménynek, hogy az a hazai talajnak egy, a viszonyok és nemzetközi szerződések alapján kifelé tolt részét képezi. [...] Az intézmény nem kiegészítő része a külképviseletnek, az intézmény kiegészítő része a hazai bírói szervezetnek.”

Az 1867. évi XII. tc. 8. §-a taxatívén határozza meg a közös ügyeket; ezekből újabbakra következtetni nem lehet – nem szabad. A konzuli bíraskodásra nézve közös ügynek tekinthetők maximum: a konzuli bíraskodás jogát megszerző szerződések, a magyar bírósági tisztviselő bevezetése (az *exequatúr* kieszközlése), a jogsegélyek megszervezése, a szuverenitás gyakorlatának megvédése. Ellenben „abban a pillanatban, melyben a bírói hatalom gyakorlása maga bármi tekintetben közösnek elismertetik: az 1867: XII. törvényczikknek nemcsak szellemében, hanem betűjén is tátongó rést ütnekn.” Az 1867. évi XII. tc. „fenntartja világos szavakkal [...] a *pragmatica sanctio* azon alapelvét, amely szerint Magyarország önálló, független állam, semmi más országnak és államnak alávetve nincs. [...] E törvény megsértése az, hogyha bármely oly bíróságot ismerünk el, amely a bírói hatalmát nem kizárólag a magyar királytól, mint olyantól, hanem az osztrák császár és királytól nyert megbízatás alapján gyakorolja.”⁵⁸

Kizártnak tartott minden olyan fejedelmi cselekményt, mely az osztrák császár és magyar király szuverenitásának együttes gyakorlását tartalmazza magában, miként az sem lehetséges, hogy magyar honosok felett más szuverenitásnak nevében szolgáltatassanak igazságot, mint a magyar korona és a magyar király nevében.

Ez elveken túlmenően kifogást emelt mind az első, mind a másodfokú fórumok ellen. Európa-szerte példátlan megoldásnak tartotta, hogy a magyar honost osztrák jog szerint ítéljék meg. A másodfokú fórum pedig szerinte nem vegyes, hanem közös. „Fel sem tételezhető az, hogy az összes államok egy universalis respublicává akarnak összeolvadni” – mondotta, bár ma már tudjuk: ebben

⁵⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 142–143. p.

⁵⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 144–145. p.

biztosan tévedett. Minden esetre nem tartotta lehetőnek, hogy két állam egymás karjaiba dobja, közössé tegye a bíraskodást.⁵⁹

Problémát vetett fel számára a két állam viszonyának értelmezése is: az osztrákok összetett államnak tekintették a monarchiát, a magyar álláspont viszont hazánknak önálló szuverenitást adott. Ebből kiindulóan a magyar és a készülő osztrák törvény egyes részei között ellentét áll fenn. Például ott, hol az osztrák javaslat azt mondja: „Staats-Gebeit” (államterület), ott a magyar javaslat ezt tartalmazza: állam. A magyar javaslat indokolása szerint a konstantinápolyi bíróság költségei nem közösek, addig az osztrák szerint az. Ha a magyar nyelven van különbség a közös és a vegyes között, akkor a németben is van differencia a *gemeinsam* és a *gemischt* között. Márpedig a vegyes bíróság neve németül nem *gemeinsamernek*, hanem *gemischter Gerichtshofnak* kellene lenni. Vagyis: túl nagyok az eltérések a két szövegben ahhoz, hogy ez egy egyezmény legyen.⁶⁰

Mindezekre tekintettel Apponyi határozati javaslatot terjesztett elő a törvényjavaslat helyett: ebben utasítaná a kormányt, hogy új javaslatot terjesszen a Ház elé a következő főbb elvek alapján: 1. a konzuli bíraskodást a magyar honosok felett a magyar király által kinevezett bírák a magyar király nevében gyakorolják; 2. ott, ahol a körülmények indokolják, külön magyar bírákat alkalmazzanak, máshol magukat a konzulokat nevezzék ki magyar konzuli bírakká; 3. a magyar konzuli bírák a magyar jog szerint ítéljenek; 4. a fellebbvitel a hazai feltörvényszékekhez történjen; 5. a bírói illetékességet az alperes honossága állapítsa meg; 6. a védencek maguk dönthessék el, hogy az osztrák vagy a magyar honosokkal kívánnak-e egyenlő elbánásban részesülni; 7. a bírákra vonatkozó fegyelmi szabályokat a törvény állapítsa meg. A határozati javaslatot harminchatan írták alá.⁶¹

Szilágyi ekkor – tekintettel az idő előrehaladott voltára is – még nem adott részletes választ, csupán azt jegyezte meg, hogy a szövegbeli eltérések ellenére olyan javaslatot terjesztett elő, amelyet az osztrák kormányval előre egyeztettek. A többi a *Reichsraton* múlik.⁶²

A február 18-i napon folytatódó vitában Thaly Kálmán (Függetlenségi és 48-as Párt) kapott először szót. Rögtön az eljárás nyelvére és a használandó állami jelképekre tett fel kérdést. Majd annak bizonygatásával folytatta, hogy Magyarország állampolgárait nem lehet az osztrákokkal együtt emlegetni, mivel a kettő különbözik. Például a török nyelv is megkülönbözteti a magyar alattvalót az osztráktól: „Madzsarisztánt mindig megkülönbözteti Ausztriától, s míg a magyar alattvalókat kardasnak nevezi, addig az osztrákokat csak osztráknak hívja.”

⁵⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 146–148. p.

⁶⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 149–150. p.

⁶¹ KHN87–92. XXII. (1891) 152. p., MOL K2 6464/1891. számú irat (4806. ügyszám).

⁶² Az első tárgyalási nap sajtóját lásd: PN 1891. február 17. (47. szám) esti kiadás 1–2. p., 1891. február 18. (48. szám) melléklet. 1–2. p.

Ugyanakkor a hivatalos körökben ez a differencia már nem létezik: „közjogunk a konstantinápolyi közös hivatalok által egyáltalán nem respectáltatik. [...] Magyar alattvalókat a konstantinápolyi nagykövetség és consulatusok, legalábbis hivatalosan, nem ismernek.” Ha nem leszünk előrelátók, Törökországban is hasonló folyamat bontakozik ki, mint Berlinben vagy Párizsban, ahol a magyar egyleteket egyesítették az osztrákkal. Ez okból ő nem egy közös vagy vegyes, hanem csakis magyar bíróságot szeretne szervezni Konstantinápolyban.

Más oldalról a magyar ipar is veszélyeztetett helyzetbe került Törökországban. Míg a törökök hagyományosan rokonszenveznek velünk – például a magyar honosoknak (emigránsoknak!) nem kell üzleti adót fizetniük –, addig mi mégis kiszorulunk a keleti piacról, mivel a németek a Balkánon és Törökországban is ügyesebbek. Felemlítette a török–magyar kapcsolatok kiválóságának bemutatására a néhai Abdul-Medsid szultánt, aki igen előzékenyen bánt a magyar emigránsokkal 1849/50-ben, s ezt a politikát folytatja a mai császár, Abdul-Hamid is. A török szultánt idézve mondta: „mi törökök és magyarok egy szív és egy vér vagyunk, és Ő felsége a két nemzet közt fennálló természetes rokonszenvet minden alkalommal kész ápolni és a legmelegebb barátsággá fejleszteni. Ezt részéről mindenkor megteendi.” Talán ezért is vonta azt a következtetést, hogy „részemről inkább meg tudnék nyugodni abban, hogy a magyar alattvalók ügyeiben a török szultán kádijai ítéljenek, nem pedig külön osztrák vagy vegyes bíróságok, mert az utóbbiaknál a magyarok iránt bizonyos elfogultság fog uralkodni, míg a törököknél a jóindulatra, jog- és igazságérzetre számíthatnánk.”

A törvényjavaslatot elutasította, viszont Apponyi határozatát támogatta.⁶³

A következő szóló Szilágyi engesztelhetetlen ellenfele, Polónyi Géza (Függetlenségi és 48-as Párt) volt. Némi történeti bevezető után nyomban ki is bújt a szög a zsákból: “ha Magyarország igazságügyminisztere áll elő, hogy dicsekedjék azzal, hogy ő haladást ért el, mert Magyarország igazságszolgáltatását a consuli bíróságok első fokán közösnek megtartani sikerült, és a második fokon szerencsésen vegyesnek tudja azt megcsinálni: no már ilyen öndicsérettel, t. ház, mindenhol tanácsos lehet előállni, csak Magyarország parlamentjében nem.” Felszólította a minisztert, hogy nevezze meg, miből gondolja, hogy a konzuli bíraskodás közös ügy, s hogy nekünk önálló bíróságot felállítani egyenesen nem is szabad.

A közös ügyeket érintően: ő nem ismerte el az 1867. évi XII. tc.-et sem, csak a *pragmatica sanctio*t és az ez alapján kötött egyezményeket, amelyek valóban meghatároztak közös ügyeket. Mivel a konzuli joghatóság alaptörvényeink szerint mindig egyezményes megállapodások által szabályozandó, ezért biztosnak látta, hogy az „Magyarországon közös ügyet nem képez, nem képzett és nem is képezhet”. A jelen javaslat viszont befolyást enged a bíraskodásunkba olyan személyek számára, amelyek a magyar országgyűlésnek nem felelősek. Felhá-

⁶³ KHN87–92. XXII. (1891) 155–158. p.

borítónak tartotta azt, hogy magyarul nem is beszélő osztrák bírák fognak ítélni honosaink felett kétféjű sasos címer alatt és fekete-sárga zsinórral keresztülvont német ítéletekkel. Az is hiba, hogy a jövőben Ausztriában hozott törvények így Magyarországra is hatályosak lesznek. Ráadásul új jogforrást vélt felfedezni a szövegben: a kormányok közti egyetértést, amely nem alkotmányos intézmény. Felhozta, hogy Beaufort idejében is folytak már tárgyalások a konzuli bíraskodásról, de akkor nem a konzulokat, hanem a melléjük a két állam által külön-külön kinevezett kancellárokat ruházták volna fel bíraskodási joggal. Ez a terv azonban a magyar jog kodifikátlansága miatt akkor nem valósulhatott meg.⁶⁴

Végül úgy reaszumálta mondandóját: „egyetlen cardinális tényező, amely az önálló bíraskodásnál megkívánatik, a kinevezés, a bírói organisatio, s általuk alkalmazandó törvény sincs a magyar souverenitásnak megfelelőleg a magyar kir. igazságügyminiszter kezébe téve [...]. Osztrák császárt, osztrák törvényeket, osztrák állampolgárokat magyar alattvalók felett bírának mi nem fogunk elismerni soha.”

A törvényjavaslatot ezzel elutasította, s maga és elvtársai nevében a következő javaslatot nyújtotta be: mondja ki a képviselőház, hogy e törvényjavaslatot sem általánosságban, sem részleteiben nem fogadja el, mivel csorbítja az alkotmányunkat és a nemzeti önállóságunkat, és szólítsa fel a magyar kormányt egy megfelelő javaslat előterjesztésére. Az indítványt huszonnyolcan írták alá.⁶⁵

Beksics Gusztáv (Szabadelvű Párt) beszédét a dualizmus méltatásával kezdte. Kiemelte, hogy a kiegyezés előtt a magyar államiság a nemzetközi jog számára nem létezett, mivel Magyarországot csupán Ausztria egyik tartományaként kezelték. A dualizmus létrehozásával azonban megjelentünk a nemzetközi viszonyokban. „A dualizmus jelenti azt – ismétlem, mindig nemzetközi viszonylatban –, hogy a monarchiának mind a két állama külön souverenitással bír. Mert hogyha ama bizonyos szó alatt rejlő fogalom szerint, mely azonban jogilag nem konstruálható, a monarchia bírna souverenitással: akkor nagyon természetes, hogy sem Magyarországnak, sem Ausztriának nem volna külön souverenitása.”

A közös ügyekről mondá: „mit jelent tehát a közös ügy — mindig a nemzetközi jog szempontjából? [...] Azt jelenti, hogy nem a két souverenitás csinál fusiót, hogy nem Ausztria és Magyarország külön souverenitása fusionálnak egymással, hanem a functio fusionál, illetőleg az organum közös. [Így] a két souverenitásnak egy organuma van a külföldi képvisület tekintetében. [...] Ha már most ezen souverain államok mindannyian bírnak területen-kívüliséggel, megtörténhetik, hogy két egyenlően souverain állam egy és ugyanazon közegre bizza functióit.” A funkcionális átvitel pedig még nem rombolja önmagában a suverenitást és a területen-kívüliséget.⁶⁶

⁶⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 162–165. p.

⁶⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 166–167. p., MOL K2 6475/1891. számú irat (4811. ügyszám).

⁶⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 168. p.

Elismeri, hogy a konzuli bíraskodás tényleg nem közös ügy. Nem is a „dualizmus”, hanem „törvény erejű szerződések” utasítják a konzulokhoz a konzuli bíraskodást. Ennek alátámasztására hivatkozott az 1867. évi XVI. tc.-re és a passaroviczi békekötési és kereskedelmi szerződésre. Keleten pedig – a nemzetközi jog szerint – a konzulok bíraskodnak – ezzel szemben a kormány sem tehet semmit.

A szervezet tekintetében nem tartotta helyesnek, ha a konzuli bíraskodás szervezetét „belekötik” a hazai bíraskodás szervezetébe. Ezen francia eredetű rendszerrel még részben maga Franciaország is szakított, amikor konzuli főtörvényszéket állított fel Réunion szigetén és Pondicherryben.⁶⁷ A tervezett konstantinápolyi bíróság pedig igenis vegyes és nem közös. Ezt bizonyítja az is, hogy a szerződés hatálya tíz év után megszűnik. Tehát e szerződést csak ideiglenesen kötik Ausztriával. *Pro futuro* előrevetítette, miszerint „a közeljövoben Európa keletén és a távoli keleten mindenütt vegyes bíróság fog működni, és a consuli bíraskodás mint igazságügyi feladatra képtelen intézmény teljesen meg fog szűnni”.⁶⁸

A vita február 19-én folytatódott.⁶⁹ Első felszólalóként Hodossy Imre bizonygatta, hogy a konzuli bíróságokon jelenleg az osztrák jog a főszabály és a levantei szokásjog csak kivétel. Ez következik az 1855. évi császári rendeletről. Másfelől geográfiailag is hibásnak tartotta a főtörvényszék elhelyezését, mivel a közvélemény Konstantinápolyban nem ellenőrizheti a magyar fórumot, és ott a hazai nyilvánosság sem érvényesülhet. Ráadásul mi nem is vagyunk olyan messze Törökországtól, mint Franciaország Pondicherrytől! Bibliai hasonlattal élve óvva intett: „az a tál lencse nagyon hasznos dolog lehet, de azért mégsem méltó arra, hogy valaki feláldozza érte első-szülöttségi jogát”. Ugyanis „Magyarország nem subordinálhatja a maga állami és nemzeti önállóságának érdekeit a forgalom, az igazságszolgáltatás vélt vagy valódi czélszerűségi tekinteteinek.” Aki pedig magát egyszer egy jogrendszernek aláveti, az azon nép életébe olvad, amely jogrendszerét átvette. Mindezekre figyelemmel Apponyi javaslatát támogatta.⁷⁰

Győrffy Gyula (Függetlenségi és 48-as Párt) azt firtatta, hogy ha az osztrák és a magyar javaslat szövege eltér egymástól, akkor a közös külügyminiszter melyiket fogja alkalmazni? A különbséget törvényhozási lehetetlenségnek tartotta. Elvtársai nevében is vallotta: ez az 1867. évi kiegyezés kitágítása, márpedig ők magát a kiegyezést is elutasítják. A javaslat a közös első fórumokkal és a vegyes bírósággal az igazságügyi közösségnek veti meg az alapját. Ugyanakkor hangoztatta: „vagy a második fokon sem lehet elválasztani a consuli bí-

⁶⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 169–170. p.

⁶⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 171–173. p.

⁶⁹ Az előző napi vita sajtóját lásd PN 1891. február 18. (48. szám) esti kiadás 1–2. p., 1891. február 19. (49. szám) melléklet. 1–2. p.

⁷⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 178–181. p.

ráskodást a consuli jellegtől, vagy pedig el lehet azt választani az első fokon is. [...] S ezen az alapon az igazságügyi felségjog- és állami önállósághoz méltón az első fokon is nemzeti, hazai bíróságot kell szervezni, hogy az első fokon is nemzeti bíróságok alkalmaztassanak.” Mivel a javaslatot a közjogunk ellen intézett támadásként értékelte, elutasította azt.⁷¹

Az eddig elhangzottakra a javaslat védelmében Szilágyi Dezső nagy hatású beszédben válaszolt. Fő kérdésnek a közjogi helyzetet és annak értékelését tartotta. Azon jogokat, amelyek a javaslatban vannak, nem ez a törvény fogja megalkotni, hanem azok az igazságügyi önállásunkból eleve következnek. A szerződésben két megegyezést kötöttünk: az egyiket a monarchia másik államával arról, hogy ki legyen az a közeg, mely idegen hatalmakkal szemben a konzuli bíraskodás felségjogát gyakorolja; másrészt megállapodtunk idegen hatalmakkal. Ezekben a császári-királyi közös konzulokat – mert szerinte mások nem is léteznek! – mint közös hatóságokat állapították meg idegen hatalmakkal szemben ilyen közegekül. Ők pedig mindkét állam nevében gyakorolják a bíraskodást. De mindez már része a közjogunknak, a becikkelyezett szerződéseket – mint *lex specialist* – az ellenzék is elfogadta.⁷²

„A consuli bíraskodás – folytatta – mint *functio*, mint egy alkatrésze az igazságszolgáltatásnak, nem tartozik a közös ügyek közé; egyszerűen azért, mert nincs ott elősorolva.” Az osztrák–magyar konzuli bíraskodásról szólva, az „vegyes természetű hatáskörrel bír és külön nyer hatalmat ítélni magyar alattvaló felett a magyar államtól, és külön kap hatalmat ítélni osztrák alattvaló fölött az osztrák államtól”. A főtörvényszék státuszát tekintve természetesen a vegyes jelleg mellett tört lándzsát: „már most, ha ezen bíróság fölött illetékességi összeütközés esetében egyik állam sem rendelkezhetnék, hanem mindkettőnek egyetértőleg kell rendelkezni: ez nem közös ügy. [...] Közös ügy csak akkor volna, ha mindezen dolgok feletti rendelkezés azon alaporganumok hatáskörébe tartoznék, melyek a monarchia közös ügyeinek intézésére, mint legfőbb kormányorganumok, hivatva vannak.” Azonban a javaslatban ilyen szervek hatáskörébe „egy hajszál” sincs utalva, s ez is mutatja, hogy a dualisztikus jelleg domborodik ki eme törvényjavaslatból.⁷³

A javaslat egyezményi természete látszik abból, hogy a másik államnak is törvényt kell alkotnia az alkalmazhatóság végett, az csak közös egyetértéssel változtatható meg, és a hatálya is ugyanannyi időre szól, mint a Lajtán túli törvényé. Igaz, hogy tartalmaz szabályokat az osztrák honosokra is, de ez az egyezmény jellegéből fakad, ám diszpozitív normákat csupán a magyar honosokra alkalmaz.

Az igazságügy nem lesz közös ügy csak azért, mert a közös konzulokra bízták azt. Ugyanis a bírói jog átruházása a magyar állam akaratából történik. S

⁷¹ KHN87–92. XXII. (1891) 182–184. p.

⁷² KHN87–92. XXII. (1891) 185–186. p.

⁷³ KHN87–92. XXII. (1891) 187. p.

mert az osztrák állam is így járt el, a két bírói hatalom még nem olvad eggyé. A jogot így nem egy közös organumtól kapják, hanem külön-külön a két államtól. A monarchia bírói hatalma mint olyan nem létezik!⁷⁴

Az uralkodó megnevezése pedig szintén nem sértő: „az a »császár és király« nem egyéb, mint ünnepélyes hivatkozás ama hatalomnak két, államjogilag distinct eredetére”. (Ekkor Polónyi humorosan közbeszólt: „császári királyi miniszter úr!” – mondá, mire hosszan tartó zaj és mozgás ébredt a teremben.) A konzuli bírák nem részei a hazai bírósági személyzetnek, hiszen ők a külügyi képviselőket kebelébe tartoznak és így okszerűen a külügyminisztériumhoz. De hivatalosan ők is konzulok, mivel csak ekként járhat nekik az *exequatur*.

Hangsúlyozta továbbá, hogy a törvény elfogadásával nem vetjük a magyar alattvalót osztrák jog alá. Egy területi jog elismerése ugyanis nem alávétel, mivel a magyar állam akaratából történt. Például említette Erdély, Fiume és a Határőrvidék jogrendszerét.⁷⁵

A főtörvényszék sem lesz közös, mert oda nem a nem létező közös igazságügyi kormányzat nevez ki bírákat. Amit a magyar kormány vagy állam önnön hatalmánál fogva rendel – az közös ügy nem lehet. Viszont: „vegyes bíróság az, amely két állam külön akaratából nyeri elkülönített tagjaival hivatali hatalmát. Nem a *competentia* teszi tehát a hatóság közösségét vagy vegyességét, hanem az eredet.” Például idézte az egyiptomi alkirályság vegyes bíróságát, amely a khedive bírósága, de csak névleg, mert ő azt tartozik kinevezni, akit a más államok neki javaslatba hoznak.

A nyelvkérdéssel nem foglalkozott részletesen, mivel tény, hogy Magyarországon két hivatalos nyelv volt: a magyar és Horvátországra nézve a horvát. A gyakorlati nehézségeket majd megoldják.⁷⁶

Apponyi indítványáról röviden a következőt szólta: a közös ügyek rendezését nem lehet revidiálni, külön konzulokat pedig e nélkül nem lehet kinevezni. A másik indítvánnyal lényegében nem is foglalkozott.

Ellenben hivatkozott a gyakorlatra. E szerint a konzuli bíráskodás a valóságban csekély mértékű, egy átlagos járásbírói ügyforgalmával egyezik meg. Addig Bécsben volt főtörvényszék, kerületéhez tartozott Viddin, Braila, Bukarest, Galatz; volt Triesztben, odatartozott Sofia, Alexandria, Konstantinápoly, Jeruzsálem és Kairo. Ezek a legfoglalkoztatottabb konzulátusok. Azonban ezeknél kevés a magyar honost érintő peres ügy – de a peren kívüli sem sok. Mindezt adatokkal is illusztrálta. Ezért pedig önálló bírák kinevezése a konzulátusokra éppen nem volt indokolt.

Deák Ferenc emlékét is felidézve ekként összegezte beszédének eszenciáját: „nem a gyenge magyar állam áldozatával megvásárolt tűrése a magyar önállóságnak van törvénykönyvbe iktatva; hanem az az önállóság, amelyet százados

⁷⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 188–191. p.

⁷⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 192–194. p.

⁷⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 194–196. p.

alkotmányunk meghatározott, melyet szabatosan körülírni szükségesnek tartotunk; az a közösség, melyet üdvösnek és erőforrásnak véltünk. Ez a szellem diktálta a jelen törvényjavaslatot is, azért ajánlom azt elfogadásra.”⁷⁷

Apponyi csak annyit válaszolt ekkor, hogy az 1867. évi XII. tc. a *pragmatica sanction* alapuló közösségünk továbbfejlesztése volt, a mostani törvény viszont örök gyengeségből keletkezett: „repedés a kiegyezés gránitkoczkáin”.

Ugron Gábor (Függetlenségi és 48-as Párt) meg odáig ment, hogy a kiegyezést kényszerből hoztuk létre. Ezzel a véleménnyel zárult az ülésnap.⁷⁸

1891. február 20-án Hollaky Imre (Mérsékelt Ellenzék) szólalt fel először. Rendhagyó beszédét a bizantizmus kritikájával kezdte, mivel szerinte ez volt az, „amely a nemzetnek virágzó reménységét öngyilkosságba kergette”. Ebből kiindulva tette fel ama költői kérdést: „de vajon teljesítjük-e mi civilisatorius feladatunkat akkor, ha szellemileg és irányzat tekintetében nem a passaroviczi békekötés idejében, hanem a nagy Iustiniánus görög császár idején vagyunk hátra?” A napirend témájára térve kijelentette: „hiába alkotunk akármilyen törvényt a consuli bíraskodásra nézve, az mindaddig célszerű nem lesz, míg egyszer a monarchia mindkét állama a consuli intézményt a legújabb kor szellemének és követelményeinek megfelelőleg reformálni nem fogja.” Így a javaslatot nem tartotta célszerűnek, sem a jelenlegi gyakorlatot eléggé hatékonynak: „a consuli bíraskodásról elmondhatjuk, hogy *lucus a non lucendo*”. Fáy András egy meséjét idézve pedig felszólította a képviselőházi többséget, hogy ne tetszelegjen „gőrény-szerepben”.⁷⁹

Komjáthy Béla (Függetlenségi és 48-as Párt) hosszasan értekezett arról, hogy a hatalom mennyire megváltoztatja az államférfiak gondolkodását és fel fogását – s e helyütt nyíltan Szilágyira utalt. Továbbrendülve, a kiegyezést egyenesen jogfosztásnak értelmezte, s úgy vélte: Ausztria államférfiai a nemzeti törekvéseinket elnyomják. Hazafiasan szónokolta, hogy a javaslat a magyar állampolgárból közös állampolgárt akar csinálni. A miniszter válaszában nem is kímélte Komjáthyt: „a szónok azt sem tudja pontosan, mi felett szónokol” — felelte élccel.⁸⁰

Beöthy Ákos (Mérsékelt Ellenzék) a javaslatot hézagosnak és hiányosnak tartotta. Az indoklás sem volt kielégítő számára, mert a külföldi gyakorlatot nem ismertette, nem szólt a költségekről, kiadásokról sem. Azt elismerte, hogy „ez a monarchia nem egy egységes monarchia, nem egy egységes jogi személy.” A jogokat ezért részint közösen, részint „különlegesen” kell gyakorolni. De közös államterület nincs, közös jogi fennhatóság nincs, csak magyar állampolgár és osztrák állampolgár. Ha az ország pedig folytathat külön kereskedel-

⁷⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 197–199. p.

⁷⁸ Az ülésnap sajtóját lásd: PN 1891. február 19. (49. szám) esti kiadás. 1–2. p., 1891. február 20. (50. szám) 1. p., melléklet. 1–2. p., esti kiadás. 1. p, MOL K2 6485/1891. számú irat (4818. ügyszám).

⁷⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 203–207. p.

⁸⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 207–213. p.

met, akkor a külön konzulátusok tartásának joga is megilleti. De ha közösek is a konzulok, akkor is szükséges, hogy a magyar királytól külön kinevezést nyerjenek a bíráskodást végző konzulok. A közös fellebbviteli fórumot sem támogatta: szerinte olcsóbb is lett volna, ha „hazahozzuk” az ügyeket, s az ország tekintélyét is ez szolgálta volna.

A leendő bírák függetlenségét is kétségbe vonta, mivel három miniszternek lesznek alárendelve. Ez pedig kabinetjustíciát (*Kabinet-Justiz*). Ráadásul az egész bírói expositura szívetet fog képezni: hová lesz így a jog egysége és a bírói testületi szellem? Nem áll majd felettük a kellő ellenőrzés a közvélemény által. Közjogi kifogásai között emelte ki a császár-király nevébeni ítélezést. Mivel az osztrák császár és a magyar király külön szuverén, így az aktusai is elválnak egymástól, még ha a gyakorlatban a kettő ugyanaz a személy is. A jelen kérdésnél a két fejedelmi hatalom viszont egybeolvad. Az állam integritásának védelmében nem fogadta el a javaslatot, hanem támogatta Apponyi indítványát.⁸¹

Csatár Zsigmond (Függetlenségi és 48-as Párt) ezen alkalommal sem hazudtolta meg önmagát. Furcsa, mi több: rendhagyó felszólalásai és nézetei közé tartozott az ekkor elhangzott beszéde is. Azzal kezdte szónoklatát, hogy a javaslatot a magyar igazságügy szégyenfoltjának tartja. Hosszú perceként át személyeskedett és kritizálta Szilágyit, mondván: miféle dolog az, hogy a kormányoldalhoz állt csak azért, hogy miniszter lehessen. Ilyen körülmények között nem tartotta jogszerűnek, hogy bírálja az ellenzéket. Mint mondta: ő már a kezdetekben sem bízott benne!

A témára térve gúnyolódott: „a kormánypárti szónok urak érzik, hogy e törvényjavaslat nekik sem kell. Csak egy a baj: muszáj! Hisz csak egyetlen úri ember, Beksics Guztáv képviselő úr kelt védelmére. Ez is sokkal okosabban cselekedett volna, ha hallgatott volna.” Végül azzal zárta rapszódikus gondolatait: „én e törvényjavaslatot a magyar judicaturára károsnak, vétkesnek és következményeiben beláthatatlanul veszélyesnek tartom és ezen az alapon a költségvetést [!] nem fogadom el”. (A képviselők jót derültek nyelvbötlésén.)⁸² Ezzel az ülés véget ért.⁸³

A február 21-i délelőttön Horváth Lajos (Mérsékelt Ellenzék) szólt először. Egyike volt azon képviselőknek, akik az 1867. évi XII. tc.-et annak idején megszavazták, most mégis a javaslat ellen foglalt állást. Ugyanis az téves alaptételekből, premisszákból indult ki. Nézete szerint „nem közös a konzul mint bíró, nem közös a szervezet, amennyiben a bíráskodásnak áll szolgálatában, és nem közös a bíráskodás mint a consul egyik mellék funkciója. [...] És ehhez – amennyiben a bíráskodás a consuli kötelékben gyakoroltatik – a nemzetközi

⁸¹ KHN87–92. XXII. (1891) 213–218. p.

⁸² KHN87–92. XXII. (1891) 219–223. p.

⁸³ Az ülésnap vitájának sajtóját lásd PN 1891. február 21. (51. szám) 1–2. p., esti kiadás 1–2. p., MOL K2 6495/1891. számú irat (4821. ügyszám).

szervezeteknek absolute semmi köze nincs.” Másrésztől megsérti a javaslat az 1869. évi IV. tc.-et is, mivel „nem a magyar király által, az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett külön consuli bíró, vagy a magyar király által az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett bírói jelleggel felruházott consul fog ítélni, hanem ítélni fog a császár és király, tehát a közös uralkodó által kinevezett consul, mint olyan. Ítélni fog nem a magyar király nevében, hanem a közös uralkodó nevében, és ítélni fog a magyar törvények szerint, de csak addig, ameddig a t. kormánynak tetszeni fog.”

Tiltakozott a miniszteri felhatalmazások ellen is: „ez, t. ház, a törvényhozás akaratának oly teljes és szégyenletes alárendelése a miniszteri akaratnak, amelyre én normális viszonyok között példát nem tudok, és amelyet én a magam részéről meg nem szavazhatok.” Ezzel szemben hosszasan fejtegette az Apponyi-féle indítvány elonyeit.⁸⁴

Szilágyi az elhangzott kérdésekre röviden válaszolt. A közös külügyminiszter megkérdezését illetően elmondta, hogy abban semmi kötelező sincs. A felhatalmazások pedig szükségesek az ésszerűség miatt. Például a magyar büntető-törvénykönyvek életbeléptetéséről szóló 1880. évi XXXVII. tc. 48. §-a is adott felhatalmazást az igazságügy-miniszternek, hogy a büntetőkódexet külön rendelettel léptesse hatályba Fiumében. Az 1886. évi közjegyzői rendtartás szintén tartalmaz hasonló rendelkezéseket. Ha pedig Fiuméra lehet ilyen megoldást választani, akkor a távolibb, keleti világrészekre is. Az ellenzék „a többre rááll és csak a kevesebbtől fél”. Az egyedi jellegnek megfelelő változtatás joga és lehetősége azért is lényeges, mert oly törvény, mely minden országban egyformán végrehajtható, nem hozható.⁸⁵

Horánszky Nándor (Mérésékelt Ellenzék) is sajnálkozását fejezte ki a javaslattal kapcsolatban: „el kellett jutni oda, hogy a magyar államnak szégyenére, a magyar állam megbotránkozására ebből az intézményből ki lesz írva minden, amiből a magyar állam önálló rendelkezési joga kidomborodik, még pedig elkezdve az igazságszolgáltatás alfájától, egészen a nyelvnek érvényre jutásáig.” A miniszter pedig, ha nem tudta kiválasztani a nemzet érdekeinek megfelelő megoldást, „ne beszéljen nekünk gránitszkláról, amelyekhez repedések nem férnek; hanem beszéljen inkább futóhomokról, mely mai itt, holnap ott van, aszerint amint a szél fújja.” Szerinte a másodfokú fórum tekintetében a közönség vagy vegyesség csupán szójáték. Az önálló konzuli bíraskodás, ha elvben megvalósítható lenne első fokon is, áll ez a másodfokra is. Egyébként pedig szerinte léteznek közös ügyek közös orgánumok nélkül is. Az 1867. évi XII. tc. is előbb teremtett közös ügyeket, s csak utána ezekhez szerveket. Így lehetnek oly ügyek, melyek közösek, „és azután azokhoz kereshetünk különböző orgánumokat”. Eljátszott azzal a gondolattal, hogy ilyen elven egy közös legfelsőbb bírói fórumot is lehetne alkotni, mire a miniszter persze azt mondaná,

⁸⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 225–228. p.

⁸⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 229–231. p.

hogy az vegyes. „Ezzel traktálhatja miniszter úr önmagát és saját felfogásait, saját érveléseit, amelyekben annyira gyönyörködik, de ne traktáljon minket, akiket csak készpénzzel lehet kifizetni és nem phrasisokkal.” Mert közös a bíráskodás, ha a szervezet közös, ha a jog közös, vagy az eljárás és a functio is közös.⁸⁶

A nyelvkérdést elvi fontosságúnak tartotta, mivel azt a magyar állami egység „praegnans kifejezésének” vélte. A felhatalmazások helyett szerinte egyszerűbb lett volna csak annyit írni, hogy „a miniszter a külföldön élő s a consuli bíróságok előtt pörlekedő magyar honosokra vonatkozó anyagi törvényeket tetszés szerint változtathassa, módosíthassa és elpusztíthassa.” A cél az ő olvasatában nem más, mint egy „dualisticus patentalis jog” megalkotása az anyagi jog tekintetében. Mivel ő is a közjog elleni merényletnek tartotta a javaslatot, inkább Apponyihoz csatlakozott.⁸⁷

Írányi Dániel (Függetlenségi és 48-as Párt) nem fogadhatta el, hogy a kormány szó nélkül hagyja a magyar közjoggal ellentétes osztrák indokolást. Abból pedig, hogy egy személy az osztrák és a magyar fejedelem, még egyéb közösségek nem következnek. A *pragmatica sanctio* is csupán annyit határoz meg, hogy közös az uralkodó és a védelem. Ragaszkodott az 1723. évi alapokhoz, s már a kiegyezési törvényt is áldozatnak tekintette az országtól.⁸⁸

Veszter Imre (Mérsékelt Ellenzék) kisebb hibának vélte a konzuli bíráskodás akkor volt állapotának fenntartását, mint a javaslat elfogadását. Elvül mondta ki: „forma dat esse rei!” A kérdéshez szólva kifejtette, hogy „a bíróság, mely egy állandó fórumban ugyanazon illetőség és felhatalmazás mellett működik, az közös. A különböző felhatalmazás és külön illetőség mellett különböző fórumokból összeállított bíróság pedig vegyes.” És mi oknál fogva szól csak tíz évre a törvény hatálya? Ha olyan nagy vívmány volna, akkor örök időkre kellett volna a nemzet számára biztosítani. Szerinte a nemzet elidegenedik ettől a javaslatától, mivel „most egymásután különböző alkalmakkor mindenki látja, hogy az 1867-iki törvény csak egy archimedesi pont, melyből a nemzet legvitálisabb érdeke kiforgatható [...]” A javaslatot ő sem fogadhatta el, s csalódását fejezte ki Szilágyiban: „ezt a javaslatot mindenki megtehetné volna, de Szilágyi miniszternek ezt nem lett volna szabad megtennie”.⁸⁹

Másnap, február 23-án⁹⁰ az általános vita utolsó hozzászólója következett, Csanády Sándor (Függetlenségi és 48-as Párt), aki Szilágyi hitehagyottságáról beszélt s röviden arról még, hogy „mindent elkövetek, hogy a közösügyektől, melyek valósággal átkai a magyar nemzetnek, mentől előbb megszabaduljunk”.

⁸⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 232–236. p.

⁸⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 237–239. p.

⁸⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 240–242. p.

⁸⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 243–246. p.

⁹⁰ Az előző napi vita sajtóját lásd PN 1891. február 22. (52. szám) 1–2. p., 1891. február 23. (53. szám) esti kiadás. 1–2. p., MOL K2 6507/1891. számú irat (4829. ügyszám).

Az elnök ezt követően a vitát bezárta. A szavazás előtt még szó illette Bokrost, Apponyit és Polónyit.

Bokros Elek előadói jogán válaszolt a felmerült észrevételekre és kérdésekre. Beöthy Ákos hiányolta a részletes statisztikai kimutatásokat. Azért mellőzték őket, mivel a Balkán-félsziget államaiban és általában is az elkövetkező tíz évben csökken a konzuli bíraskodás jelentősége. A konstantinápolyi főtörvényszék pedig egyébként is kis költségvetésű lesz, öt-hét bírói állást szerveznek majd. Büntetőügyek tekintetében a konzulok kihágási ügyekben fognak eljárni első fokon. Vétségek és büntettek körében továbbra is a hazai bíróságok hatásköre áll fenn aszerint, hogy a terhelt hol lakott utoljára.

A mérsékelt ellenzék és a függetlenségiek véleményét három pontba osztotta: 1. hibáztatják a javaslatot, mert első fokon közös konzulok végzik majd a bíraskodást és nem önálló magyar bírák; 2. kifogásolják a konstantinápolyi törvényszéket; 3. hiányolják annak kimondását, hogy magyar törvények szerint ítéljenek a bírák.⁹¹

Az első kérdést illetően: az igazságszolgáltatás területiális jog, így külföldön magyar honos felett csak a nemzetközi szerződések keretein belül lehet törvénykezni. Ezért itt nem abszolút állami szuverenitásról van szó, hanem annak csak egy részéről. Az, hogy konzulok gyakorolják a honosaink felett a bíraskodást, a nemzetközi jogból következik. Nem is gondolta, hogy bárki kifogást emel ez ellen. Az ellenzék szónokai nem is argumentumokkal, csak suppositiókkal éltek.

Az 1855. január 29-i császári pátens végrehajtási szabályaiból pedig következik, hogy a konzuloknak jogukban áll a *Beirathok*at, azaz a konzuli tanácsosok véleményét homologizálni. Ezzel lényegében rajtuk múlik az ítélet. De tegyük fel: lehetne külön konzuli bírakat kinevezni. Ekkor lenne egy magyar, egy osztrák bíró konzul, és egy kereskedelmi képviselő konzul. Vagyis egy helyett mindjárt hárman lennének, így csak Törökországban 103 helyett 309-en működnének. Mindez nem ésszerű és főleg nem gazdaságos.⁹²

A közös fórumra nézve: közös ügy az, amelyet az 1867. évi törvények annak tekintenek. Ezen intézmények költségei a quota arányában viselendők, s ezek felett az ellenőrzés és a törvényhozási intézkedés a delegációknak van fenntartva. Mindezek a jelen esetre pedig nem állnak. Az pedig nem igaz, hogy vegyes bíróság csak vegyes perek számára létezik – ezt az egyiptomi bíróság szabályzatával bizonyította.

A hazai jog védelmével kapcsolatban kifejtette, hogy a Keleten a levantei szokásjog gyakrabban alkalmazott, mint a magyar, így a hazai törvények csak szubszidiáriusan használatosak. Az osztrák jog és az osztrák eredetű jog között pedig különbség van! A monarchia konzuljai három féle perrendtartást használnak ma is: Törökországban (beleértve a moldovai vajdaságot is) az úgynevezett

⁹¹ KHN87–92. XXII. (1891) 249–250. p.

⁹² KHN87–92. XXII. (1891) 251–252. p.

„westgalizische Gerichtsordnung”-ot, Romániában az 1852-ben kiadott erdélyi ideiglenes polgári perrendtartást, Bulgáriában pedig az 1852-ben kiadott ideiglenes magyar polgári perrendtartást alkalmazzák. Ezek ugyan lehetnek osztrák eredetűek, de őket nem a dualisztikus államban hozták, s recepciójuk nem okoz államjogi sérelmet.⁹³

Gr. Apponyi Albert mint az egyik határozati javaslat előterjesztője szólhatott. Hosszú beszédét azzal kezdte, hogy nem ismeri el Szilágyi azon állítását, miszerint a főszabály a közös konzulok általi bírászkodás lenne, másrészt azt sem, hogy az 1867. évi XII. tc. a szervezetet közössé tette volna. Az a törvény csak a diplomáciai és a kereskedelmi képviselőtette közössé. „A konzuli szervezet tehát csak annyiban közös, amennyiben a külkereskedelmek organuma; minden egyéb funkciójában nem az. [...] Én tehát az alapvető tételt, melyből a kormány kiindult, el nem ismerhetem.” Szerinte a konzuli képviselőtettek és a bírászkodási funkciónak a külső megkülönböztetése szükséges, különben egybefolyik az osztrákokéval: „véget [kell] vetni annak a confusiónak, amely a konzuli hivataloskodás terén uralkodik!”. Az 1869. évi IV. tc. egyébként is elválasztja egymástól a közigazgatást és a bírászkodást.

A szervezet tekintetében a közös organum itt is megjelenik: nevezetesen a közös külügyminiszter személyében, akinek ellenjegyzéséhez és egyetértéséhez kötöttek a kinevezések. Az ügyviteli szabályokat is ő állapítja meg. A fegyelmi hatóság is a külügyminiszter lesz első fokon. A felmentés az ő előterjesztésétől függ. Ráadásul illetékességi összeütközés esetén a két kormány határoz egyetértve a közös külügyminiszterrel tartott értekezés után.⁹⁴

Az 1867. évi XII. tc. 27. §-a azt írja, hogy belkormányzati kérdésekbe a közös külügyminiszter nem avatkozhat. A javaslatban viszont az áll, hogy a bírák kinevezésére befolyást gyakorol. Ezzel a bíró is közössé válik, s közös jelleggel bír: nem viseli magán sem tisztán az osztrák, sem a magyar állam szuverenitását. „Az az ünnepélyes formula, »a király nevében«, az hivatkozás arra a főhatalomra, amelynek delegált hatalmát a bíró gyakorolja; ez a »summus regni justitiarius«-ra való hivatkozás, ez annak a közjogi jelentősége.”

Közös ügyet az 1867. évi XII. tc. szabályozási módján kívül is lehet kreálni. Attól, hogy nem az abban foglalt ismérvekkel bír egy intézmény, még lehet közös ügy lényegi mivoltát tekintve. Ez a javaslat a Lajtán túli centralizációnak kedvez csupán. Szerinte a kormányképeség fogalma nálunk meghátrálást, megalkuvást jelent az ország függetlenségét sértő tendenciákkal. Nagy erő igényel majd tíz év múltán mindent visszacsinálni! A kozmopolita szemlélet ellen, mely a magyar honosból osztrák–magyart akar csinálni, küzdeni kell. Ugyanakkor a közös hatóságoknak is tudniuk kell, hogy nem egy

⁹³ KHN87–92. XXII. (1891) 253–254. p.

⁹⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 257–262. p.

„Gesammtstaat”, hanem közös védelemre egyesült szuverén államok képviselői.⁹⁵

Feltette a Shakespeare-i kérdést: „vajon alkalmas-e ez arra, hogy magyar honosainkban a magyar érzést erősítse, és nem inkább arra alkalmas, hogy nevelje bennünk azt a hitet, hogy a magyar honosság csak házi használatra való, és amint az ország határait elhagyják, annak többé nincs értelme?” Strébereknek nevezte azokat, akik szubjektív szempontból ellenzik a nemzeti és közjogi állapotunk szigorú megtartását. Végezetül Szilágyi egyik 1879. évi beszédét idézte, amelyet még mint ellenzéki képviselő mondott el a miniszter. Zárásként nagy pátozzsal utasította el ismét a javaslatot.⁹⁶

A szónokot sokan üdvözölték és az ellenzék éljenzett. Hozsannát szórt Apponyi fejére, s alig hagyta szóhoz jutni a reagálni kívánó Szilágyit, aki szavai felemlítéséhez kívánt hozzászólni. Végül csak elmondhatta, hogy „nem abban a betűben, ami az alkotmányban van megírva, van az igaz és legfontosabb biztosítéka egy nemzet önállóságának és függetlenségének; hanem abban az erőben, eltökélésben és alkotmányos szellemben, amely a törvényben megírt függetlenséget és az abban biztosított jogokat és szabadságokat érvényesíteni is tudja [...]” – ezt vallotta akkor is. Azt a vádat pedig, hogy a nemzeti gyengeség politikáját képviselné, határozottan visszautasította.⁹⁷ Ezen szavakkal az ülés véget ért.⁹⁸

Február 24-én Polónyi Géza azzal nyitotta szónoklatát, hogy gratulált Apponyinak, aki „a tegnapi napon a tények erején nyugvó igazságnak és ékes-szólásnak hatalmával a hazaszeretet melegének szerzett diadalt”. A tárgyra térvén kijelentette: „igen természetes, hogy a közös külügyminiszter az, aki magát a consuli bírót és a bíraskodásnak joghatásával és hatáskörével is kinevezi akkor, midőn őt consullá nevezi ki”, márpedig így újabb közös ügy keletkezik. Intőleg idézte Luthert, ki mondá: „akit a közös ügy ördöge egy hajszálnál megragadott, azt azután elvitte magával egészen örökre”. Ezek után azt állítani, hogy a főtörvényszék nem közös bíróság lesz: „az lehet Szilágyizmus [!], de semmi esetre sem syllogismus”. Utalt arra, hogy a magyar országgyűlés beleegyezése még nem változtatja meg a javaslat lényegét: ettől még közös ügy születik, s ha nem szavazná meg az országgyűlés, akkor ez nem közös ügy volna, hanem oktroj.

A javaslatban nézete szerint volt egy valóságos „codificationalis macskazene”: az értekezés és az egyetértés kérdése. Ha a külügyminiszterrel való értekezésnek nincs közjogi jogkövetkezménye, akkor az semmi, már pedig *ex nihilo fit nihil*. A javaslat arról meg nem szól, mi következik, ha az egyetértés nem jön

⁹⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 263–267. p.

⁹⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 268–270. p.

⁹⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 271–272. p.

⁹⁸ Az e napi ülés sajtóját lásd PN 1891. február 24. (54. szám) 1. p., melléklet 1–2. p., esti kiadás 1–2. p., MOL K2 6523/1891. számú irat (4835. ügyszám).

létre. Ebből is egy nagy semmi következik? Arra következtetett, hogy „az értekezés legalább is egy kis semmi, az egyetértés pedig egy nagy semmi”.⁹⁹

Sérelmesnek vélte, hogy lehet bíró az is, aki csak az osztrák bírói kvalifikációknak felel meg. Ahhoz, hogy a konzul alkalmazhassa a magyar, az osztrák és a levantei jogot is, mindháromból képesítve kell lennie. Tiltakozott továbbá a szerinte keletkező közös felségjog és a nyelvkérdés miatt is. A javaslatot a maga totalitásában autodaphének tartotta.¹⁰⁰

Szilágyi Dezső mondhatta az általános vita záróbeszédét. Szerinte az ellenzéki nyilatkozatok nem a tényekre, hanem a hangulatkeltésre alapoztak. Említették, hogy a konzuli bírói szervezet az ország belső szervezetének része. Azt is mondták, hogy a konzuli bírászkodás területe tulajdonképpen belföld. De ez mind nem igaz: „valóságos curiósum: sehol Európában sehol Amerikában nincs ez a felfogás a consuli szervezetről. Mindenütt úgy tetszik, hogy a consuli szervezet a külügyi szervezetnek integráns alkatrésze és nem a belügyi szervezetnek.” Franciaország, Anglia és Olaszország bírái sem tagozódnak a belső bírói szervezetbe, „hanem bírói funkciót gyakorló, külügyi adminisztratív hivatalnokoknak tekintetnek”. Mindemellett kitolt államterületről sincs szó. A konzul teendői ugyanis vegyesek: belügyi, igazságügyi, rendőri és peren kívüli adminisztratív jellegűek egyben. A bírászkodás ebből csak igen csekély hányad.

„Az egész consuli bírászkodás egy nagy anomália – összegezte Szilágyi –, melyet úgy első fórumában, mint szabályaiban, mint fellebbezési fórumaiban tisztán célszerűségi szempontok szerint rendez minden állam, s melyre a belső bírói szervezet nagy elveit vagy ép[p]en nem, vagy csak igen kis mértékben alkalmazza.” Ráadásul Belgiumban, Franciaországban, Németországban, sőt Angliában is a külügyminiszter nevezi ki a konzulokat, a bírákat is, s éppen úgy el is mozdíthatók általa.¹⁰¹ A külügyminiszteri kinevezés azért is szükséges, mivel ő az orgánus arra, hogy megadassék a konzuli karakter a főtörvényszéki tagoknak is.

Az uralkodói kinevezést illetően: nem az a lényeges, hogy a monarchia királyként vagy császáráként történik-e mindez, hanem az, hogy mely kormány végzi az ellenjegyzést. Ha a magyar kormány teszi azt, akkor ez csak a magyar király államjogi aktusa. „Ezért, t. ház, nem a külügyminiszter beleegyezése dönt a cselekmény államjogi karaktere felett, hanem az ellenjegyzés dönt.” A magyar jog helyzetéről szólta, hogy a kodifikálatlan magyar obligationális jog bevezetése a hazai jognak alá talán sosem vetett honpolgárookra nem volna bölcs dolog, az eljárásjogot rájuk illeszteni pedig végleg nem helyes, még akkor sem, ha egybként hazafias.¹⁰²

⁹⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 274–278. p.

¹⁰⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 280–282. p.

¹⁰¹ KHN87–92. XXII. (1891) 285–288. p.

¹⁰² KHN87–92. XXII. (1891) 291–294. p.

Az Ausztriával való viszonyt nem értékelte a szuverenitásunkra veszélyesnek: „az a tan, melyet a képviselő úr hirdet: a gyengeségnek, az Ausztriától való félelemnek, minden ily nemű egyezkedés perhorrescálásának tana – nem egyéb, mint homlokegyenest ellenkező állásfoglalás a kiegyezési törvény szellemében fekvő politika ellen.” Aki pedig azt állítja, hogy a kormányképesség meghátrálást, megalkuvást jelent az osztrák centralizációs hajlamokkal, az gyűlöletet gerjeszt a nemzetben saját közjogi alapjai iránt. „Ez, t. képviselő úr, nem az erély, nem az óvatosság: ez az elkeseredés, ez a resignatio politikája.”¹⁰³

Végezetül a javaslatot ismételten elfogadásra ajánlotta.

Mivel húsznál több képviselő névszerinti szavazást kívánt, a házszabály szerint azt meg kellett tartani. A szavazást sorshúzás után az „i” betűnél kezdtek, s a 452 igazolt képviselő közül – az elnök nem szavazván – 188-an szavaztak igennel, 102-en nemmel, távol volt 161 képviselő. E szerint a Ház 86 szavaztöbbséggel a javaslatot részletes tárgyalás alapjául elfogadta.¹⁰⁴

A részletes tárgyalás és vita február 25-én kezdődött. A címet és az első három szakaszt vita nélkül elfogadták.¹⁰⁵ A 4. §-ba sajtóhiba csúszott, amelyet Bokros Elek jelzett, s nyomban javították is.

Az 5. §-ban is rejtezett egy sajtóhiba, de ezen felül Zoltán János (Függetlenségi és 48-as Párt) is észrevételt tett. Módosítani kívánta az említett törvényi helyet és a 9. §-t is az uralkodó megnevezését illetően, mivel abban ez állt: „a császár és király”, valamint „Ő császári és apostoli királyi Felsége”. A képviselő ragaszkodott hozzá, hogy ha „csak” a magyar király nevében nem is ítéltet a főtörvényszék, akkor legalább „Ő Felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya” nevében tegye ezt. Bár Szilágyi szerint a módosítás ugyanazt jelentette, mint az eredeti szöveg, mégis hozzájárult a stiláris, ámbár sokak számára elvi jelentőségű változtatáshoz.¹⁰⁶

A 6. szakaszt vita nélkül fogadták el. Az ügyviteli szabályokra is utaló 7. §-hoz a nyelvkérdést illetően Polónyi Géza szólt először. A magyar nyelv szubordinációját a német javára nem fogadhatta el. Módosítványát ekként fogalmazta meg: „ezen ügyviteli szabályokba azonban kötelezően felveendő, hogy a magyar állam polgárai, akár felperesi, akár alperesi minőségben érdekeltek, tárgyalások során és beadványaikban a magyar államnak hivatalos nyelvét, a magyar nyelvet használhassák; és számukra a kiadványok és hivatalos okiratok magyar nyelven adassanak ki.” A kezdeményezés elvével Szilágyi ugyan egyetértett, de rámutatott: nem volna célszerű, mivel a 153 konzulátusunk nem mindegyikénél beszélnek konzuljaink megfelelően a magyar nyelvet. Thaly Kálmán viszont elfogadásra javasolta mondván, hogy a nagyobb konzulátusokon

¹⁰³ KHN87–92. XXII. (1891) 295–296. p.

¹⁰⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 298–299. p., MOL K2 6538/1891. számú irat (4839. ügyszám).

¹⁰⁵ MOL K2 6578/1891. számú irat (4843. ügyszám).

¹⁰⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 300–301. p., MOL K2 6578/1891. számú irat (4844., 4845. ügyszám).

azért mégis csak tudnak magyarul. Horánszky Nándor amondó volt, hogy utasítsák a módosítást az igazságügyi bizottsághoz.¹⁰⁷

Az elhangzottakhoz szólva, Br. Kaas Ivor (Mérsékelt Ellenzék) támogatta Polónyit, és a nyelvkérdés mellé felvetette a címer mibenlétének problémáját is. Horváth Gyula ellenben nem támogatta az ellenzéki kezdeményezést, mert szerinte a magyar nyelv nem volt veszélyben: „Önök olyan várat védenek, amelyet senki sem ostromol.” Komjáthy Béla (Függetlenségi és 48-as Párt) szintén Polónyi mellett érvelt, Beöthy Akos (Mérsékelt Ellenzék) a bizottsághoz való utalást találta helyes elgondolásnak. Bokros Elek előadó úgy találta, hogy a kérdés rendezése jelenleg nem megoldható. Szilágyi Dezső Kaas Ivornak adott válaszában kiemelte: mivel a konzul közös közeg, így közös címer is kellene fog. A felszólalások után ismét névszerinti szavazás következett arról, hogy utalják-e a módosítást a bizottsághoz. A szavazás az „F” betűnél kezdődött, s – az elnök nem szavazván – igennel voksolt 90, nemmel 137, távol volt 224 képviselő. Eszerint a képviselőház 47 szavazattöbbséggel elvetette Horánszky indítványát. Rendes szavazás körében döntöttek Polónyi „nyelvművelő” indítványáról: ezt sem fogadták el.¹⁰⁸

A fegyelmi szabályokat tárgyzó 8. szakasznál Bokros ismét nyomdahibára hívta fel a figyelmet, valamint kihagyni javasolta a (2) bekezdést, mivel a (3) bekezdés kellően kifejezte annak lényegét is. Polónyi kérdezett: vajon mi történik, ha fegyelmi úton eltávolítják a főtörvényszék elnökét. Szilágyi válaszában nyugtázta, hogy valahányszor megszűnik az elnöki állás: új betöltésnek lesz helye a változás szabályai szerint. A Ház a szavazáskor elfogadta az előadói módosítást.¹⁰⁹

Az egyébként rövidke 9. § nagy vitára adott okot. A kérdés abban merült ki: a konzuli bíróságok a császár és a király, vagy „csak” a király nevében ítélik-ezzenek. Az 5. §-nál ejtett stiláris módosítást most maga Bokros javasolta az egyesség érdekében, azonban az ellenzéket ennyivel nem lehetett csillapítani.

Ugron Gábor fennhangon követelte, hogy a magyar szuverenitás kövesse a magyar alattvalót külföldre is, és ott a magyar király nevében ítélik-ezzenek felette a konzulok. Hivatkozott arra, hogy szerinte a konzuli hatóságok 1867-ig nem is voltak közösek, s hogy az 1741. évi 11. tc. 1. §-ában Mária Terézia megígérte, hogy a magyar ügyeket mindenek előtt magyarok által végezteti és végeztetni fogja mind kívül, mind belül az országban. Felemlítette Deák Ferenc „Adalék a magyar közjoghoz” című munkáját annak bizonyítására, hogy mi a kiegyezést nem az osztrák örökös tartományokkal, hanem az uralkodóval kötöttük, miként már a *pragmatica sanctio*t is. Ezért az nem szerződés, nem egyezményes törvény. A nemzetközi jog szabályai közül pedig kiemelte az *actor sequitur forum rei* elvet, azaz az alperes bíróságánál kell megindítani az eljá-

¹⁰⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 302–303. p.

¹⁰⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 304–309. p., MOL 6578/1891. számú irat (4846. ügyszám).

¹⁰⁹ MOL K2 6578/1891. számú irat (4847. ügyszám).

rást. Így ha egy francia polgár magyart perel, akkor például követelheti, hogy a „vegyességhez” mérten egy francia bíró is legyen a testületben. Sőt követelhetné, hogy a reszpublika nevében ítéljenek és ne a császáréban.¹¹⁰

„Hogyha a magyar király csak belföldi hatósággá törpül, és külföldre menve minket a magyar király hatalma, hatósága, tekintélye és fénye nem kísér: akkor kétségbe kell esnünk, már csak azért is, mert látjuk, hogy ezt sophismák útján akarják tőlünk elvenni.” Az osztrákok pedig nem közös ügyekről, hanem birodalmi ügyekről szólnak, csak mi ringatjuk magunkat a közösség álmába. A királyt a császárral egybekapcsolni pedig azért sem szerencsés, mert nálunk nemzetiségek élnek: ők velünk szemben a császárhoz fordulnak, megtagadva a magyar királyt. Amikor a magyar alattvalókat az osztrák császár alá rendelik, akkor a kormányoldal tagjai „az ellenünk küzdő nemzetiségi bujtogatók és izgatók álláspontján állanak és annak kedveznek”. A magyar király és korona mindenek felé való – ebben összegezte nemzeti hitvallását.

Javasolta: vegyék fel a törvény szövegébe a következőt: „ha az alperes magyar honos, ő Felsége a király nevében ítélnek”.¹¹¹

Szilágyi megnyugtatta a képviselőt, hogy a franciákra legfeljebb akkor lehet hatályos a vegyes bíróság ítélete, ha Franciaországgal erre vonatkozólag meg egyezünk. De erről akkor és ott szó sem volt. Ami a címetek illeti: „a vegyes bíróság természete hozza magával, hogy sohasem az egyik, sem a másikat, hanem mindkét államot fel kell említeni annak jeléül, hogy hatalma ezen két külön formából ered.” A birodalomban a konzuli bíraskodás intézése közösen történt a monarchia külügyi kereskedelmi képvisellete mint legfőbb hatóság által. Az osztrákok egyébként sem bíróságnak tartják a konzuli szervezetet, hanem inkább közigazgatási orgánumnak. Végül kérte az indítvány elvetését.¹¹²

A 9. § feletti vita február 26-án folytatódott.¹¹³ Először Thaly Kálmán szólalt fel, s heraldikai fejtegetések után indítványozta a következő szöveg betoldását: „a magyar honosokat mint alpereseket érdeklő ítéletek és okiratok a magyar állam címere alatt adatnak ki”. A címer védelmében felszólaló képviselőt türelemre intette a miniszter, mondván: a kérdésről már folynak a bilaterális tárgyalások.¹¹⁴

Br. Prónay Dezső (Függetlenségi és 48-as Párt) alkotmánytörténeti fejtegetésekbe kezdett. Idézett II. Ferenc császár 1804. augusztus 11-én kiadott nyilatkozatából, amelyben felvette az osztrák császári címet. Ez a nyilatkozat Magyarország státuszát nem érintette. A címkérdés fontosságát tekintve figyelmébe ajánlotta a Háznak, hogy Magyarország integritásán már így is csorba esett, amikor az uralkodó felvette a „szerb vajdaság nagy vajdája” titulust, noha ez

¹¹⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 311–315. p.

¹¹¹ KHN87–92. XXII. (1891) 316–317. p., MOL K2 6578/1891. számú irat (4848. ügyszám).

¹¹² KHN87–92. XXII. (1891) 318–321. p.

¹¹³ Az előző napi vita sajtóját lásd PN 1891. február 25. (55. szám) 1–2. p., esti kiadás 1–2. p., 1891. február 26. (56. szám) 1–2. p.

¹¹⁴ KHN87–92. XXII. (1891) 323–326. p., MOL K2 6604/1891. számú irat (4851. ügyszám).

szemben áll az 1868. évi I. tc. 3. §-ával. (Itt jegyezzük meg, hogy valószínűleg az 1867. évi II. törvénycikk 3. §-ára gondolhatott, mivel az általa idézett törvényhely az uralkodóval semmilyen kapcsolatban sem áll.)

Azt állította, hogy az 1867. évi XII. tc. egy *status quot* rögzített, mivel 1723-tól 1847-ig az volt a *status quo*, hogy „Magyarország sohasem volt teljes élvezetében annak, ami őt törvénynél fogva megillette”. Ez pedig 1867 óta sem változott: „én az 1867-iki művet fegyverszünetnek, de nem örökbékének tartom [...]”. Aesopus állatmeséjét idézte a hálóban vergodo oroszlánról, akit a kiséger szabadított ki azzal, hogy elrágta a szálakat. „A sok vergődéssel nem szabadulunk ki, hanem egyenkint kell a szálakat szétbontanunk.” Végül ő sem támogatta a szakasz elfogadását és inkább Ugron Gábor és Thaly Kálmán módosítványai mellé állt.¹¹⁵

Apponyi Albert is hozzászólt a vitához. Szerinte nem ez ellenzék alapfelfogása volt téves, hanem Szilágyié. Száznyolcvan év gyakorlata pedig egyébként sem bizonyít semmit: „mert közjogi téren nincs elévülés”. Sőt, létezett példa arra, hogy az említett száznyolcvan év alatt Magyarország a Törökországgal való kapcsolatokba saját jogán beleszóljon, például az 1790. évi reichenbachi szerződés megkötésénél. Másrészt: az a fegyver, hogy ők csak színleg állnak 67-es alapokon, s valójában inkább azt aláássák, megkopott, többé nem fog a mérsékelt ellenzéken. Szerinte éppen Szilágyi távolodott el a 67-es alapoktól, midőn szaporítani kívánja a közös ügyeket. „Interpretatio, exegetica, hermeneutica és mindenféle más okoskodás alapján a törvényben betűszerint benn nem foglalt közös ügyeket azokba bele ne magyarázzon.” Ő is Thaly és Ugron indítványát támogatta.¹¹⁶

Az elnök ezután a vitát bezárta. Szó illette még az előadót, aki röviden melőzendőnek tartotta a két indítványt.

Szilágyi Dezső csak Zoltán János képviselő stiláris módosítását támogatta, a többi nem. Még egyszer elmondta, hogy a hazai bírói szervezetbe a konzuli bírások közegei nem illeszthetők be, s a belföldi törvényszékekhez való fellebbezés biztosításával sem válnának azzá, mivel nem a bírákra vonatkozó elvek és határozatok állnának rájuk. Másodszor akkor volnának beolvasztva, ha az igazságügy-miniszter nevezné ki őket, de ez a feltétel sem teljesül. A politikai disputához szólva megjegyezte, hogy szerinte Apponyi sem állt már 67-es alapokon. „Eleinte a magas hazaárulás vádja hangzott fel; azután a confusio és érthetlenség sötét leplét akarták ráborítani; aztán elrejtett ármányoknak dynamitját keresték alatta; s azután az ellenzék indignálódásának adtak kifejezést: ma pedig belevegyülve a mártýromságnak s a sentimentalismusnak, a meg nem hallgatott igazmondásnak busongó sóhajtásába” – így kritizálja őt az ellen-

¹¹⁵ KHN87–92. XXII. (1891) 327–331. p.

¹¹⁶ KHN87–92. XXII. (1891) 331–339. p.

zék tisztán politikai alapon.¹¹⁷ Apponyi még visszautasította, hogy az ő politikája „ugrándozás” volna.

A szavazás most sem hozott meglepetést: Zoltán János módosítványát – miként már az 5. §-nál is – elfogadták, a többiekét nem. Az ülés ezzel véget ért.¹¹⁸

Február 27-én befejezte a képviselőház a javaslat részletes tárgyalását is, mivel a 10. §-t felszólalás nélkül, a 11–23. szakaszokat pedig észrevétel nélkül fogadták el.¹¹⁹ Március 2-án, a 467. ülésen végül harmadszori olvasatban is megszavazták – névszerinti szavazás nélkül!¹²⁰ Ezután a főrendiházhoz küldték a javaslatot tárgyalásra.

A főrendek csak később, június 27-én vették tárgyalás alá a javaslatot Szlávy József koronaőr elnökletével. Az éles képviselőházi vitával szemben itt csupán egy felszólaló volt, Beöthy Zsigmond, aki a lehetséges vitáknak elejét véve következőképpen érvelt: „a javaslatot nem elvont közjogi fogalmakból kell megbírálni, hanem tekintetbe kell vennünk a közösséget, amely a monarchiának mind a két államában minden kül- és nemzetközi ügyre fennáll, anélkül, hogy a nemzetközi viszonyok teljes meghatározása és megválasztása, és a két állam egymástól független jogfenségének kölcsönös tiszteletben tartása mellett jogsértő controversiák merülnének fel és anélkül továbbá, hogy a külföld területén gyakorlandó és most ezzel a javaslattal újból rendezendő consuli bíraskodásnál a tervezett eljárások párhuzamosítása, helyesebben alaki egységesítése, a monarchia két államának – egymással szemben – külön közjogi vagy bírói függetlenségét sértené.” Oda konkludált, hogy a javaslatban nincs is semmilyen állami jogfenségre veszélyes rendelkezés, ezért azt elfogadásra ajánlotta. S az elrendelt szavazáskor a főrendek általánosságban, majd részleteiben is valóban elfogadták a javaslatot.¹²¹

Miután változtatás nélkül elfogadták a képviselőház által megállapított szöveget, a képviselőház elnöke szentesítés végett felküldte a javaslatot az uralkodóhoz.¹²² A törvény 1891. augusztus 30-án nyert szentesítést,¹²³ az *Országos*

¹¹⁷ KHN87–92. XXII. (1891) 341–345. p.

¹¹⁸ KHN87–92. XXII. (1891) 348–349. p. A napi vita sajtóját lásd: PN 1891. február 27. (57. szám) 1. p., melléklet 1–2. p., esti kiadás. 1. p.

¹¹⁹ KHN87–92. XXII. (1891) 351. p., MOL K2 6637/1891. számú irat (4855. ügyszám).

¹²⁰ KHN87–92. XXII. (1891) 354. p., KHI87–92. (1891) XXVI. 1004. szám. 88–92. p., MOL K2 6661/1891. számú irat. Tartalma: a törvényjavaslat szövege javításokkal. PN 1891. március 1. (59. szám) 1. p., 1891. március 2. (60. szám) esti kiadás. 1. p.

¹²¹ Az 1887. szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház. Napló, V. kötet (1891) 118. p., Főrendi ház. Irományok. XI. kötet (1891) 664. szám. 206. p.

¹²² KHN87–92. XXV. (1891) 143. p.

¹²³ MOL K26 3009/1891. és 3159/1891. számú iratok. A szentesítés kelt Cilliben. Melléklet: 3478/1891/IME átírtára az országgyűlési módosításokról. 3159/1891. számú irat az országos levéltárba helyezéséről 1891. szeptember 4-i dátummal. 3177/1891. számú irat: a horvát–szlavón miniszter a törvény horvát nyelvű szövegét aláírás végett megküldi az uralkodónak. 3270/1891. számú irat: az uralkodó aláírta a horvát nyelvű hiteles fordítást: „A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló törvényzikk horvát szövegét aláírással ellátva, az 1868: XXX. t.c. értelmében

Törvénytárban az év szeptember 6-án hirdették ki mint az 1891. évi XXXI. törvénycikket.¹²⁴

Az országgyűlés képviselőháza nem várt éles vitát folytatott a javaslatról. Míg a kormányoldal feltétel nélkül elfogadta – s végül meg is szavazta – azt, addig az ellenzék együttes erővel, nagy szónoklatokkal, nemzeti és hazafiúi pátozzsal támadta a javaslatot. A *Pesti Napló* a legszebbeket írta Apponyi Albertről, a mérsékelt ellenzék vezéregyéniségéről, akit hívei a világ legnagyobb szónokai közé emeltek beszédei után. Retorikai teljesítményét az eredménytől függetlenül győzelemként minosították,¹²⁵ s a több ellenzéki felszólaló beszédét is közreadta a napi sajtó. A patetikus ellenzéki hangulat ellenére a képviselőházi „szavazógép” most is működött: mindennemű tiltakozás ellenére is elfogadta a többség a javaslatot. A kormány oldaláról Szilágyi Dezső ismételt bravúrját kell feltétlenül kiemelnünk: egymaga verte vissza az egész ellenzék egyesített támadását, ismét bizonyosságot adva karizmatikus személyiségéről, intelligenciájáról, szónoki képességeiről és szaktudásáról. Ezzel az 1890–91. évi igazságügyi reformok újabb elemét valósította meg. A néhol igaz személyeskedő vita mindazonáltal nem csupán színvonalas, hanem közjogi szempontból kifejezetten érdekes is volt, hiszen a dualizmus értelmezésének végül sosem tisztázott akhilleszi sarkaira és ellentéteire hívta fel a figyelmet.

III. A konzuli bíraskodás intézményi reformja 1891-ben

A dualizmuskori magyar konzuli bíraskodás alapját az 1855. január 29-én kiadott császári rendelet¹²⁶ (és megannyi kapcsolódó, szintén osztrák jogforrás¹²⁷) szolgáltatta egészen az 1891. évi XXXI. tc. megalkotásáig. A magyar országgyűlés és a kormány elérkezettnek látta az időt, hogy a közjogi státuszunknak meg nem felelő, előbbi szervezetet megváltoztassa, s ebben egyetértésre talált az osztrák *Reichsrattal* és a Lajtán túli kormánnyal is. Ennek megfelelően a Monarchia mindkét államában egy-egy, előzetesen egyeztetett jogszabály született, amely a kor modernnek nevezhető áramlatait, nemzetközi tapasztalatát és vívmányait felhasználva dualisztikus alapokra helyezte a konzuli bíraskodás intézményét Magyarország és Ausztria (a *Reichsrattban* képviselt tartományok) számára. Ehelyütt – a két nem teljesen egyező szövegű törvény közül – a magyart ismertetjük.

leendő további eljárás végett magyar minisztériumomnak ezennel átküldöm. Kelt: Beszterczén, 1891. szeptember hó 12-én. Ferenc József.”

¹²⁴ KHI87–92. XXIX. (1891) 1161. szám. 214–218. p., MOL K26 3413/1891. számú irat.

¹²⁵ PN 1891. február 24. (54. szám) I. p.

¹²⁶ Kaiserliche Verordnung vom 29. Jänner 1855. betreffend die Ausübung der Civilgerichtbarkeit der k. k. Consulate über die österreichischen Unterthanen und Schutzgenossen im Osmanischen Reiche. *Lers*, 166. p.

¹²⁷ *LERS*, 166–167. p.

A konzuli bírászkodás első fokon

A konzuli bírászkodást a magyar és az osztrák honosok, valamint a védencek felett külföldön a konzuli bíróságok gyakorolják – szolt a törvény 1. szakasza. Ez nem jelentett mást, minthogy a korábban kötött nemzetközi szerződéseknek megfelelően kívánták szabályozni az új szervezetet is. A konzuli bírászkodás azonban – miként már utaltunk reá – nem minden keleti országban öltött testet, azonban ahol megvalósult, ott az első fokú fórumok maguk a konzuli hivatalok voltak továbbra is. Ezzel lényegében meghagyták a korábban kialakult állapotokat és hatásköröket az osztrák kormánnyal egyetértve. A mediátor szerepet a közös külügyminiszternek tartotta fenn a törvény, mivel a vele való értekezés bizonyult a legcélszerűbbnek: a konzuli hivatalok neki alárendelten tevékenykedtek.¹²⁸

Ha a konzuli bírászkodást egy újabb külföldi államban is alkalmazzuk, akkor a szabályokat az osztrák és a magyar minisztérium a közös külügyminiszterrel tartott értekezés után, egyező rendeletekkel szabályozta. A szabályozás kiforratlan kérdése volt, hogy az „értekezés” kifejezés pontosan mit is takarjon: mi történjen ugyanis, ha a külügyminiszter és a kormány között nézeteltérés mutatkozik, s ezt nem sikerül feloldani. Szilágy Dezső igazságügy-miniszter ezt akként magyarázta, hogy mindez csak a közös miniszter meghallgatását jelentette, álláspontjának kötelező ereje nem volt.¹²⁹

A konzuli főtörvényszék

Az első fokú konzuli bíróságok által mind a magyar és osztrák honosok, mind pedig a védencek ügyeiben hozott határozatok a jogbiztonság érdekében felülvizsgálatra szorulhattak. A korábbi megoldással szemben a dualisztikus jellegnek nem felelhetett meg olyan eset, amely az egyik vagy másik állam felsőbb bíróságaihoz telepíti a másodfokú jogkört. Ezért olyan felsőbíróságot kellett szervezni, amelynek sem tisztán magyar, sem tisztán osztrák jellege nem volt, hanem a paritás elve szerint mindkét állam bírái részt vettek benne.

A szervezeti reform legfőbb vívmánya így a Konstantinápolyban felállított főtörvényszék volt, amely a bírászkodást második és egyben utolsó fokon gyakorolta. A helyszín kiválasztása tekintetében az angolok példáját követték: olyan országot és várost választottak, amely kellően közel esik mind az anyaországhoz, mind a konzuli bírászkodás fő territóriumaihoz. Ezen elvek alapján – az angol mintát is felhasználva – kézenfekvő megoldásnak tetszett a török főváros,

¹²⁸ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 283. p.

¹²⁹ Lásd a képviselőházi vitát az előző fejezetben!

mivel a konzuli bíraskodás *in praxi* legfőképpen Törökországban bírt jelentőséggel.¹³⁰

A főtörvényszék egy elnökből, a megkívánt számú főbírákból és a szükséges segédszemélyzetből állott. Az elnöki állást felváltva magyar vagy osztrák honos töltötte be; az első elnök az egykori konstantinápolyi magyar főkonzul, Kvassay István lett.¹³¹ A főbírói állásokat egyenlő számú magyar és osztrák honossal kellett betölteni. A betöltéskor mindig azon kormány minisztere végezte az ellenjegyzést, amely országból a bíró (az elnök) érkezett. A javadalmazásuk nem a közös pénzügy terhére történt: azt az akkreditáló állam saját költségvetésében kellett előirányozni. Ennél fogva a főtörvényszék költségei tulajdonképpen nem voltak közösek!¹³²

A konzuli főtörvényszék tagjait egyébként konzuli kötelékbe helyezték, hogy ők is részesedjenek a védelemben, az immunitásban és az *exequaturban*.¹³³ Elnöki és főbírói állásra csak olyan személyeket lehetett alkalmazni, akik magyar vagy osztrák honosok voltak, és vagy már tíz éven át gyakorolták a konzuli bíraskodást, vagy a belföldi jogszabályok szerint bírói hivatal viselésére képesítették. Ezen szabályt arra tekintettel fogadták el, hogy a törvény hatálya egyébként is átmeneti lett, s csupán tíz évre szólt. Ezért is kellett gondolni a szolgálati idő utáni körülményekre: a kinevezett magyar államhivatalnokokat eredeti beosztásukat megtartva állásaikból bizonytalan időre szabadságolták. A főtörvényszéken töltött évek a nyugdíjigény szempontjából szolgálati éveknek minősültek.¹³⁴

A bíróság ügyviteli és szervezési részletszabályainak rendeleti úton való megállapítására a közös külügyminisztert hatalmazta fel a törvény. A rendeletet 1897-ben adták ki.¹³⁵

A főtörvényszék 1898. január 1-én kezdte meg működését. Elnevezése: *Ausztriai császári királyi és magyar királyi consuli főtörvényszék* volt¹³⁶, pecsétjét bilingvis formában tételezték.¹³⁷ A gyakorlatban egy elnökből, csupán egy osztrák és egy magyar főbíróból, valamint két-két helyettes főbíróból, egy titkárból, két irodatisztból és két szolgából állott. A helyettes főbírákra is ugyanazon képesítési szabályok vonatkoztak, mint amelyeket a törvény megál-

¹³⁰ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 284–285. p.

¹³¹ LERS, 185. p.

¹³² KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 283. p.

¹³³ Az exequaturról lásd *Csarada*, 347–348. p.

¹³⁴ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 285. p.

¹³⁵ A cs. és kir. közös külügyminiszternek 1897. évi július hó 30-ik napján kibocsátott rendelete a consuli bíróságok szervezési és ügyviteli szabályai tárgyában. MRT 1897. Budapest, 1897. II. kötet. 53–90. p.

¹³⁶ Francia nyelven: “Cour d’appel consulaire d’Autriche et de Hongarie a Constantinople”.

¹³⁷ A pecséten az osztrák és a magyar címer alatt a következő feliratok álltak: K. K. Oesterr. u. Kön. Ungar. Consular-Obergericht. Ausztriai cs. kir. és magyar kir. consuli főtörvényszék. Lásd MRT 1897. II. 83. p.

lapított, sőt a titkár is lehetett bírói kvalifikációval rendelkező személy. A kinevezettek „ausztriai cs. kir. consuli főbíró” és „magyar királyi consuli főbíró” titulust viseltek (5–7. §).

Az elnök és a konzuli főbírák, valamint a titkárok és a segéd- és szolgáló személyzet állandóan Konstantinápolyban voltak kötelesek tartózkodni, míg a helyettesek csak pótbírói tevékenységük alatt éltek a bíróság székhelyén. A helyettesítés csak a nemzetiségnek megfelelően történhetett. Valamennyi bírót és az elnököt kifelé a császári és királyi nagykövetséghez tartozó egyéneknek kellett tekinteni. Az elnök évi 12 ezer ft, a főbírák évi 8 ezer ft illetményt húztak. Úti- és költözködési költségtérítésben is részesültek (8–12. §).¹³⁸

A konzuli főtörvényszék határozott másodfokon mindazokban az ügyekben, amelyeket a konzuli hivatalok első fokon döntöttek el – ha a jogszabályok szerint e határozatok ellen volt helye jogorvoslatnak –, valamint az alárendelt konzuli bíróságok közt felmerült illetékességi összeütközések kérdésében és a hatáskörének gyakorlásában gátolt konzuli bíróság helyett egy másiknak kijelölése tárgyában. E felett felügyelt az első fokú konzuli bíróságok ügyvitelére, véleményt adott a közös külügyminiszter kívánatára a konzuli bíraskodás terén kibocsátott jogszabályokról, ellenőrizte és értékelte az első fokú fórumok által évenként készített ügykezelési fő- és különös kimutatásokat, késedelem vagy hiányosság esetén intézkedett, és a közös külügyminiszternek maga is terjesztett fel éves ügykezelési fokimutatást, valamint véleményes jelentést tett a konzuli bíraskodás állapotáról (13–14. §).

A főtörvényszék tanácsülésben hozta meg határozatait. Ez az elnökből, a magyar és az osztrák főbíróból és a jegyzőből állt. Ítéleteit „Ő Felsege Ausztria császára és Magyarország apostoli királya” nevében hozta. A határozatokat a felekkel az első fokú konzuli bíróságok közölték. A főtörvényszék kizárólag az osztrák és a magyar, úgyszintén Bosznia és Hercegovina hatóságaival levelezett hivatalosan. A török hatóságokkal vagy a konstantinápolyi császári és királyi nagykövetségen vagy a közös külügyminiszteren keresztül érintkezett (15–17. §).¹³⁹

A konzuli főtörvényszék ügykezelési nyelve a német volt (!), azonban az elintéztett ügy iratait oly nyelven kellett kiadni, amely nyelven az ügyet első fokon intézték, de a magyar korona országainak honosaira részére – kifejezett kérelmükre – az elintéztést az ottani állami, azaz hivatalos nyelven is ki kellett adni. A magyar korona országai honosától érkező beadványok esetén az elintézés nyelve a beadványéval egyezett meg (18. §).

A főtörvényszék ügyvitelére az osztrák és a magyar igazságügy-miniszterrel egyetértőleg a közös külügyminiszter felügyelt. A főtörvényszéket kiküldött biztos által megvizsgálhatta; a biztos az ügymenet késedelmének előidézése nélkül széles hatáskörben vizsgálódhatott, majd jelentést szerkesztett. A fe-

¹³⁸ MRT 1897. II. 54–58. p.

¹³⁹ MRT 1897. II. 58–60. p.

gyelmi szabályok megalkotását későbbi időre halasztották. Tudomásunk szerint ezen szabályok a dualizmus ideje alatt nem készültek el. A működési költségeket a közös külügyminisztérium előlegezte, s a két igazságügyi tárca fele-fele arányban, egyenlő részben félévenként térítette meg (19–22. §).¹⁴⁰

A rendelet meghatározta a bíróság tagjainak hivatali kötelességeit és tennivalóit – ezen belül az inkompatibilitási szabályokat (24. §), az elnök jogkörét (25. §), a titkár és a kezelő személyzet feladatait (28–30. §), a szabadságot (31. §) és a helyettesítést. Ez utóbbinál fő elvként rögzítették: osztrák főbíró helyett csakis osztrák helyettes főbíró, magyar főbíró helyett csakis magyar helyettes főbíró lehetett szolgálatba hívni (33–34. §).¹⁴¹

A rendelet második fejezete a bírósági adminisztrációt és az ügymenetet részletezte.

A konzuli főtörvényszék 1899-ben 302, 1900-ban 266, 1901-ben 389, 1902-ben 270 ügyet intézett el. Ezen adatok is bizonyítják: a fellebbezett ügyek száma éves viszonylatban kifejezetten kevés volt. Maguk a konzulátusaink összeségében évente átlag 12 ezer iktatott ügygel foglalkoztak.¹⁴²

A fegyelmi klauzula

A konzuli bíróságok feletti fegyelmi jogkör gyakorlásáról igen szűkszavúan rendelkezett a törvény. Csupán annyit rögzített, hogy az első fokú konzuli bíróságok és a főtörvényszék segéd- és kezelő személyzete felett a fegyelmi hatalmat a közös külügyminiszter saját hatáskörében alárendelt közegei által gyakorolja. A főtörvényszéki elnököt és a főbírákat akarattuk ellenére csak fegyelmi eljárás alapján lehetett elmozdítani – azonban a felmentő határozat hatályosságához az uralkodó jóváhagyása is szükséges volt. A részletes szabályokat – miként említettük – rendeletileg kellett (volna) meghatározni. Azonban enniből is látszik, hogy a külügyminiszter jogköre csak annyira terjedt ki, hogy a bírákat felmentse; a fegyelmi bíráskodás lényege a honosság szerinti illetékes államnak voltak fenntartva.¹⁴³

Egyéb rendelkezések

A konzuli bíróságok és a monarchia hatóságainak illetékességi összeütközése esetében mindkét állam minisztériuma (kormány) egyetértve – a közös külügyminiszterrel tartott értekezés után – határozott. Ha hasonló probléma a konzuli bíróság és Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok hatósági vagy bírósága

¹⁴⁰ MRT 1897. II. 60–62. p.

¹⁴¹ MRT 1897. II. 63–67. p.

¹⁴² LERS, 308. p.

¹⁴³ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 286. p.

között adódott, a magyar kormány a horvát bánnal létesített megállapodásnak megfelelően járt el.

A konzuli bíraskodás újabb államba való behozataláról, valamint két állam közötti megszüntetéséről a két állam minisztériuma a közös külügyminiszterrel történő értekezés után határozott.

A konzuli bíraskodás gyakorlása valamely idegen államban egy harmadik barátságos államra átruházható volt. Ennek formaszzerű megtételére a külügyminiszter volt jogosult. Ilyen történt például Tuniszban, ahol a konzuli bíraskodást a francia hatóságokra ruháztuk át.¹⁴⁴

A törvény hatálya

Az 1891. évi XXXI. tc. hatályba lépésének napját a *Reichsrat* által megalkotandó hasonló törvény létrejöttétől tették függővé. Ezt a jogszabályt 1891. augusztus 30-án fogadták el Bécsben.¹⁴⁵ Ezek után mindkét törvénycikket az uralkodó nyomban szentesítette. Ennek ellenére a hatályba léptetésről csak jóval később, 1897-ben hozott rendeletet a közös külügyminiszter, amelyet Magyarországon az igazságügy-miniszter tett közzé. Így a konzuli bíraskodás újabb szabályai és a konstantinápolyi főtörvényszék 1898. január 1-ejétől működtek.¹⁴⁶ A jogszabályt tíz évig kívánták hatályban tartani. Ennek eltelte után 1907-ben,¹⁴⁷ 1910-ben,¹⁴⁸ 1912-ben,¹⁴⁹ 1913-ban¹⁵⁰ és 1917-ben¹⁵¹ hosszabbította meg alkalmazha-

¹⁴⁴ KHI87–92. XXV.(1891) 973. szám. 288–289. p., Tuniszról lásd: A m. kir. igazságügyminiszernek 24.044. számú rendelete a tunisi kormányzóságban működő cs. és kir. consulságok bírói hatóságának [...] átruházása tárgyában. MRT 1884. Budapest, 1884. 730–731. p.

¹⁴⁵ Ennek tervezetéről tudósít SÁRMAI JÓZSEF: Az osztrák–magyar konzuli bíraskodás reformja. *Üggyvedek Lapja* (a továbbiakban *ÜL*). 1891. január 10. (2. szám). 2–3. p.

¹⁴⁶ A m. kir. igazságügyminiszer 1897. évi 43.504. I. M. számú rendelete a consuli bíraskodásról szóló 1891: XXXI. t-cikk hatályba lépésére és a consuli bíróságok szervezési és ügyviteli szabályainak megállapítására vonatkozó rendeletek kihirdetése tárgyában. MRT 1897. II. kötet. 52. p., A m. kir. ministerium 1897. évi 12.970. M. E. számú rendelete a consuli bíraskodásról szóló 1891: XXXI. t.c.z. hatályba léptetése tárgyában. MRT 1897. II. kötet. 1. p. Az ezen időben külföldön lévő cs. és kir. osztrák–magyar konzuli hivatalok állományának és kerületi beosztásának „átnézete” olvasható: Budapesti Közlöny. 1899. május 13. (110. szám) 3–15. p.

¹⁴⁷ A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891: XXXI. tc. hatályának meghosszabbításáról rendelkező 1907. évi LVII. tc.

¹⁴⁸ A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891: XXXI. tc. hatályának újabb meghosszabbításáról rendelkező 1910. évi VII. tc.

¹⁴⁹ A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891: XXXI. tc. hatályának újabb meghosszabbítása tárgyában alkotott 1912. évi VI. tc.

¹⁵⁰ A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891: XXXI. tc. hatályának újabb meghosszabbítása tárgyában alkotott 1913. évi LIV. tc.

¹⁵¹ A consuli bíraskodás szabályozásáról szóló 1891: XXXI. tc. hatályának újabb meghosszabbítása és egyes rendelkezéseinek módosítása tárgyában alkotott 1917. évi XIX. tc. E törvény elviekben 1927. december 31-ig tartotta fenn a konzuli bíraskodást, azonban azt a Monarchia felbomlása és az Alkotmányosság helyreállításáról [...] szóló 1920. évi I. tc. 11. §-a, valamint a

tóságát az országgyűlés. A konzuli bírói eljárás illetékének szabályozásáról az 1901. évi XXVI. tc. rendelkezett.¹⁵²

A konzuli bíróságok hatásköre

A konzuli bíraskodást „a Keleten” részint az egyes államok törvényes intézkedései, részint nemzetközi szerződések vagy az állandó gyakorlat mint szokásjog szabályozta. Az osztrák–magyar konzulátusok bírói illetékessége alá a következő személyek tartoztak: a magyar és az osztrák honosok, valamint a védencek, akiket nem tekintettek magyar állampolgároknak, de ha kijelentették, hogy magukat a magyar állampolgárokra érvényes jogszabályoknak vetik alá, ez esetben rájuk a budapesti illetőségű magyar állampolgárokra érvényes jogszabályok voltak alkalmazandók.

A konzuli bíróságok hatáskörébe tartoztak a következő jogviszonyok: valamennyi polgári peres ügy, beleértve a kereskedelmi és váltóügyeket is (de ide nem véve az ingatlanügyeket), a csődügyek és a peren kívüli ügyek.

A konzuli bíróságok a belföldi törvények alapján jártak el, feltéve, hogy egy szokásjog vagy valamilyen törvényes jog ezeket nem helyettesítette. A magyar és az osztrák alattvalók magánjogi ügyleteire az osztrák általános polgári törvénykönyv (OPTK), a váltóügyekre az 1850. évi osztrák váltótörvény, a csődügyekre az 1868. december 25-i osztrák csődtörvény, a kereskedelmi ügyekre az 1862. december 12-i kereskedelmi törvény, a tengerjogi ügyekre nézve pedig a Dalmáciában érvényes tengerjog és a helyi szokásjog volt alkalmazandó. A kereskedelmi, váltó- és tengerjogi ügyletekből származó peres kérdések eldöntésére szakértő ülnököket is meg kellett hívni.

Az eljárás általában egyezségkötésre irányuló kísérlettel kezdődött, s ha ez eredménytelen volt, választott bíraskodást lehetett kikötni. Ha a felek ebben sem tudtak megegyezni, akkor következett a rendes bírói eljárás. Ha török alattvaló a magyar vagy osztrák honossal szemben peres félként lépett fel (akár fel-, akár alperesként), a török bíróságok jártak el. Ilyen ügyekben a konzulok csak akkor ítélezhettek, ha az idegen fél a konzul bírói illetékességének önként alávetette magát. Kínában viszont a magyarok (osztrákok) és kínaiak peres ügyeit a konzul és a kínai hivatalok közös egyetértéssel rendezték el.¹⁵³

Peren kívüli eljárásban a konzuli bíróságok az 1854. augusztus 9-én kelt császári pátens határozta értelmében jártak el. Ez elsődlegesen a hagyatéki és a csődeljárásokat jelentette.

Büntetőügyekben ítélezni általában nem voltak illetékesek a konzuli bíróságok, sőt maga a konstantinápolyi főtörvényszék sem, kivéve a kihágásokat. A

Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. tc. IV. címe a többi nemzetközi megállapodásainkkal együtt hatályon kívül helyezte.

¹⁵² A consuli illeték szabályozásáról szóló 1901. évi XXVI. tc. 9. §.

¹⁵³ CSARADA, 371–373. p., LERS, 195. p., *Magyar jogi lexikon öt kötetben*. II. kötet. szerk.: Márkus Dezső. Budapest, 1899. 653–655. p.

konzuli hivatalok csupán a bűncselekmények tényállásának kinyomozását és az elővizsgálatot teljesíthették, ennek zárultával a terheltet a vizsgálati iratokkal együtt a hazai illetékes fenyítő bírósághoz kellett eljuttatni. Az oszmán birodalomban – beleértve Bulgáriát is – a büntető hatóságot a magyar büntető törvény szerint (1878. évi V. tc.) gyakorolták. A horvát–szlávóni községi illetőségű magyar állampolgárok felett az osztrák büntető törvény és az osztrák büntető eljárás volt irányadó.¹⁵⁴

Más államokban az egyéb nemzetközi szerződéseinknek megfelelően jártak el a konzuli hatóságok. Azonban a konzuli bíróságoknál a magyar honos leg-alapvetőbb, nemzeti jellegű jogai tekintetében: jog- és cselekvőképessége, családi jogi és öröklési jogi, valamint büntető ügyeiben azon törvények és szabályok voltak alkalmazandók, amelyek az államnak azon részében álltak hatályban, amelyben az érintett magyar honosnak községi illetősége volt.¹⁵⁵

A török és magyar alattvalók vegyes pereiben jelentőséggel bírtak még a konzulátus ügyvivői, a dragománok, akik nem csupán fordítók vagy tolmácsok, de jogtanácsosok, közigazgatási szervek, diplomáciai missziót végző bizalmi egyének voltak. Lényeges megemlíteni továbbá a konzulátusi ügyvédek tevékenységét is, akik honosaink érdekeit képviselték a külföldi bíróságok előtt.¹⁵⁶

1904-ben 42 konzuli bíraskodást végző osztrák–magyar konzuli hivatal létezett a világban. Ebből hét az általános osztrák, harmincöt a nyugat-galíciai perrendtartás érvényességi területéhez tartozott.¹⁵⁷

¹⁵⁴ CSARADA, 374–375. p., LERS, 194–196. p., *Magyar jogi lexikon...* i. m. 655–656. p.

¹⁵⁵ KHI87–92. XXV. (1891) 973. szám. 286. p.

¹⁵⁶ LERS, 197–201. p., Konsulatusi ügyvédek. *ÜL* 1890. július 5. (28. szám) 5–7. p., 1890. július 12. (29. szám) 6–7. p., 1890. július 19. (30. szám) 5–6. p.

¹⁵⁷ LERS, 211. p.

Tractatus commercii initus Passarovicii

Die 27. Julii 1718.

In Nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis.

Ad perpetuam rei memoriam notum sit omnibus et singulis, quorum interest aut quodammodo interesse poterit. Posteaquam divina favente gratia inter augustissimum, serenissimum et potentissimum principem ac dominum, dominum Carolum, electum Romanorum Imperatorem, semper Augustum, Germaniae, Hispaniarum, Indiarum, nec non Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Serviae et utriusque Siciliae etc. etc. regem, archiducem Austriae, ducem Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Limburgiae, Luxemburgiae, Würtembergae, superioris et inferioris Silesiae et Sueviae, saéri Romani imperii marchionem Burgoviae, Moraviae superioris et inferioris Lusatiae, comitem Habsburgi, Flancreae, Tyrolis, Goritiae, Ferretis, Kyburgi etc. etc. ex una, et serenissimum atque potentissimum principem et dominum, dominum Sultanum Achmed Han, Ottomannorum, Asiae Graeciaeque Imperatorem ab altera parte, alma pac restaurata et conclusa sit, ambae imperatoriae Majestates, quidquid eandem firmiorem reddere reciprocamque consensionem et fiduciam augere valet, contribuere statagentes, nihil opportunius eum in finem existimaverunt, quam si pro utriusque imperii subditis liberum commercium fluviis, terra marique stabiliretur eorumque particulares eatenus rationes per convenientes articulos dirigantur talique via omnibus difficultatibus et dissensionibus, quae bonam amicitiam labefactare possent, solide firmiterque praecaveatur. Itaque ex parte saerae Romano-Caesareae Regiaeque Cathol. Maj. Illustrissimus dominus Anselmus Franciscus a Fleischmann, imperialis aulico-bellicus consiliarius, ex parte vero Ottomannicae imperatoriae Majestatis illustrissimus dominus Seiffulah Effendi, actualis nischandschi, id est minister in sultanicis diplomatibus, mandatis et decretis tesseram imperialem formans, denominati et plenipotencia mandatisque instructi deputati prope Passarovicium congressi et juxta insertum in almae pacis instrumento XIII. articulum in saquentes viginti articulos convenerunt.

Art. I. Liberum et universale commercium inter utriusque Romani et Ottomannici imperii subditos fluviis, terra marique statutum est, volentes, ut nomine subditorum Sacrae Romano-Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis comprehendantur Germani, Hungari, Itali, Belgae, cujuscunque nationis et religionis, qui actualiter regimini imperiali regio subjacent vel quocunque tempore, modo et titulo subjacere debent; hi merces suas, exercere valeant. Cunctae verillis seu aplustribus et litteris patentibus Romano-Caesareo regiis ingruetae naves portus imperio turcico subjectos libere accedere, ultro citroque commeari, ibidem mercimonia sua exponere, damna iisdem navibus a maris procellis vel quocunque alio accidente illata resarcierent et quaecunque sufficientia cibaria aliaque necessaria persoluto pretio apparare et ex iisdem portibus exire incolumes possint.

Art. II. Utriusque imperii subditi et mercatores libere in Danubio mercaturam exercent, mercatores autem suae Sacrae Romano-Caesareae Regiaeque Majestatis

merces, quas per Danubium in imperium-Turcicum invehunt, Widinii, Rudsicik aliisque in locis e navibus extrahere, curribus pretio consueto conductis imponere et terra in quemcunque locum secure transportare mercaturamque exercere possint; etiam mercatoribus Romano Caesareo-Regiis (prout conventum est, ne naves Danubiae in Pontum Euxinum intrent) Ibraillae, Issakciae, Kiliae aliisque in emporiis, ubi tscaicae aliaeque in Pontum Euxinum commeantes naves reperiuntur, nauo consueto conducere, merces suas imponere easque Constantinopolim, in Crimeam et Trapezuntem, Synopolim aliaque in emporia maris Euxini (ubi merces distrahuntur) transportare, sine impedimento ultro citroque commearie mercaturamque exercere liberum esto.

Art. III. A mercaloribus utriusque imperii pro mercibus, quae fluviis, terra marique vehuntur, in uno telonii loco, scilicet semel quando importantur et secunda vice quando aliae exportantur, pro vectigali tribus per centum quispiam exigere praesumat, mercatoeresque in portu Ottomannico ob felicem navis adventum, prout etiam aliae Ottomannici imperii amicae nationes praestare solent, pro consuetudine, selamet dicta, trecentos asperos, id est tres florenos et quartam, thaleri partem exsolvant. A mastarie, cassabie aliisque impositionibus et juribus autem omnimode immunes sint, modusque iste respectu mercatorum utriusque observetur. Imperiales mercatores possint de mercibus suis, terra, mari et fluviis allatis, casu, quo telonarii aut inspectores easdem pluris, quam par est, judicarent, praefata tria per centum in natura id est iisdem mercibus solvere, qua solutione telonarii contenti esse debent; vectigal in quacumque vulgati commercii moneta praestetur, ultra quod nullus imperialium mercatorum molestus sit. Naves imperiales, mercibus in ditionibus Ottomannicis emptis onustae solutis semel in Ottomannico telonio vectigalibus acceptisque a teloniorum praefectis syngraphis, vulgo teskere dictis, in portibus aut in arcibus ad angustias Hellesponti sitis, vulgo Dardanella dictis, iterato non visitentur, sed juxta tenorem praefatarum syngrapharum procedatur. Si alicui imperiali navi non faveret occasio vendendi aut commutandi sua mercimonia et vellet de Ottomannico portu ad alium vela ventis dare, solutis semel tribus per centum in primo Turcico telonio et exhibita telonariis syngrapha, teskere dicta nullibi quidpiam amplius solvere tenebitur. Si quis utriusque imperii mercatorum circa telonium fraude uteretur, merces suas non soluto vectigali clam subtrahens, deprehensus in facto pro poena duplum portorium dare tenebitur. Ab utriusque partis mercatoribus subditisque de pecunia auri vel argenti, quam invehunt vel extrahunt, nec non de aliis mercimoniis, de quibus aliae amicae nationes telonium solvere non solent, vectigal nullatenus exigatur. Telonarii Ottomannici mercatoribus Caesareo-Regiis soluto vectigali de mercibus navibus impositis syngraphas sine mora extradant, ne dilatione hujus discessus navis impediatur. Mercatores imperiales ex eo, quod merces suas e propriis navibus Turcicis imponant et in quaedam Ottomannici imperii emporia transportent ultra vectigal in hae capitulatione stabilitum non molestentur.

Art. IV. Quaecumque mercimonia in ditionibus Turcicis Ottomannicae Portae amicorum regum negotiationibus coemendi, commutandi et in suas devehendi provincias data fuerit facultas, etiam Caesareo-Regiis mercatoribus concessa sit, et si quidpiam e prohibitis rebus mercibusve a praedicta Porta Ottomannica aliis nationibus concedatur, id prae omnibus in Sacrae Romano-Caesareae Regiaeque Majestatis considerationem suis negotiatoribus emere et evehere permittatur.

Art. V. Ad majorem mercatorum imperialium securitatem, quietem reique mercatoriae incrementum Sacra Romano-Caesarea Regiaeque Catholica Majestas per suum ministrum pro tempore ad Portam Ottomannicam existentem in maris Mediterranei

ditionumque Ottomannicarum emporiis, insulis, ac ubicunque ab aliis exteris nationibus consules, et interpretes instituti sunt, pariter consules, vice-consules, agentes, factores, interpretes datis decretis creare et stabilire queat. Si autem in aliis locis, in quibus hucusque praedictorum nullus morabatur, hujusmodi consules, vice-consules, agentes etc. commercii necessitas requirat, per ministrum alte praefatae Caesareae Regiaeque Majestatis Ottomannicae Portae exponatur; si deinceps praedicto ministro permissio concedatur, congrua diplomata dabuntur, ut denominati consules, vice-consules, agentes, interpretes etc. ab imperii Ottomannici ministris assignatorumque locarum officialibus adjuventur et protegantur iisque in omnibus eventibus assistentia praebeatur. In quocunque Ottomannici imperii loco Caesareorum negotiatorum quispiam e vita discederet, bona illum nullo modo a fisco contrectentur, sed a ministris Caesareis eorumque deputatis integre recipiantur. Casu, quo suae Sacrae Romano. Caesareae Regioaque Majestatis ad Portam Ottomanicam existenti ministro videretur congruum, loco consulum in praedictis locis solos interpretes constituere, hi interpretes non solum neutiquam molestentur, sed iisdem favoribus, privilegiis et protectionalibus, consulibus concessis gaudeant et perfruantur. Vigore hujus almae capitulationis Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis consules, vice-consules, interpretes mercatores omnesque eorum in actuali servitio existentes famuli ab omni tributo aliisque impostitionibus liberi et immunes sint. Saerae Romano-Caesareae Regiaeque Majestatis subditi, consules, interpretes, mercatores hominesque in eorum serviitibus existentes ob cuncta sua commercii, emptionis, venditionis, fide jussionis aliarumque rerum negotia judicem accedant illaque peragenda judiciali protocollo inferant, ac ab eodem litteras judiciales, vulgo hugget, dictas, aut validas syngraphas accipiant; orta deinceps controversia, dictae litterae judiciales aut syngraphae, uti etiam praefatum protocollum inspiciatur et juxta legem et justitiam procedatur. Gubernatores aliique provinciarum Ottomannicarum officiales cujuscunque dignitatis nemineum praedictorum Caesareorum hominum accusationis aliove praetextu in carcerem detrudere, molestiis et injuriis afficere praesumant. Si vero eorum quispiam in Ottomannico judicio sistendus esset, as scitu consulum praesenteque interprete compareat et per praedictos consules et interpretes ad carcerem Caesareum ducatur. Si cuidam a mercatore Caesareo-Regio quidquam debeatur, creditor debitum suum opera consulum vice-consulum, interpretum a suo debitore et nemine alio praetendat. Saepius dictis consulibus, vice-consulibus, interpretibus, mercatoribus illorumque domesticis et famulis in suis habirationibus liberum Romanae Catholicae religionis exercitium permittatur, exteraeque nationes ad hujusmodi religionis funtiones accedentes nullo prorsus modo impediuntur aut molestentur. Lite vel controversia contra Caesareo-Regios consules, vice-consules, interpretes, mercatores etc. exorta, si ea summam trium millium asperorum, id est 25 thalerorum excesscrit, in nullo provinciarum tribunali decidi possit, sed ad Portae Ottomannicae judicium remittatur. Si vero controversia inter Caesareo-Regios mercatores orta fuerit, juxta leges et solita eorum constituta a consulibus et interpretibus etc. examinetur et determinetur. Nulla praedictorum mercatorum ad discessum jamjam expedita navis ob litem enascentem detineatur, sed lis et controversia celeriter opera consulum, agentium et interpretum decidatur, et si quispiam Caesareorum aliqua de causa in judicio Ottomannico sistendus foret, is absente interprete ad praedictum judicium comparere non teneatur. Caesareo-Regii mercatores, in quemcunque Ottomannici imperii locum iverint, a provinciarum gubernatoribus judicibus et cunctis

officialibus ejusque regni praefectis petitione donativorum immunes sint et hanc ob causam nullo modo molestentur.

Art. VI. Portae Ottomanicae pro securitate et tranquillitate suorum subditorum et mercatorum ad tractanda necessaria eorundem negotia procuratores, vulgo sachbender dictos, in ditionibus Caesareo-Regiis constituere volenti liberum esto, ordinesque ab aula imperiali Sacrae Romano-Caesareae Regiaeque Majestatis officialibus cuiuscunque conditionis dabuntur, ut praedicti Ottomanico diplomate muniti procuratores in illis locis, ubi commercii necessitas requirit, protegantur nullaque molestia afficiantur et, si Turcicorum mercatorum quispiam e vita discesserit, relicta ipsius bona saepius dictus Ottomannus procurator custodienda recipiat.

Art. VII. Nullus ministrorum et officialium Ottomanici imperii navibus, vexillis seu aplustribus litterisque patentibus Romano-Caesareo-Regiis instructis, in quodam Turcico portu appulsis jactisque anchoris, permanendi, discedendi, mercimonia proponendi aut extrahendi facultatem deneget.

Art. VIII. Navibus imperialibus maris fluctibus procellisque jactatis Ottomanici imperii naucleri aliique rei maritimae experti, qui in illa vicinitate reperiuntur, opem ferant et casu, quo quandam praedictarum navium naufragim subire contigerit, merces a fluctibus ad litus ejectae Caesaro Regiis consulibus in proximis locis existentibus integre extradantur.

Art. IX. Ex eo, quod Melitenses et piratae passim in Mediterraneo circumvagantes Turcis aliisque Ottomanici imperii subditis damna intulerint, Caesareo-Regii mercatores eorumque naves hanc ob causam nequaquam molestentur.

Art. X. Ottomanicae Portae subditi mercatores, si naves Caesareo-Regias ascendere aut iisdem merces aliasve res imponere velint, hi iura, quae ab illis Angli, Galli et Batavi exigunt, solvere tenebuntur.

Art. XI. Mercatorum Caesareo-Regiorum naves neque ad copiarum Ottomanicarum neque aliarum ad publicum pertinentium rerum transportationem vi adigantur.

Art. XII. Dum utriusque imperii naves bellicae in mari sibi invicem obviae factae fuerint, iis, qualesnam essent, compertis, erectione et explicatione vexillorum seu aplustrium ex utraque parte amicitiae demonstratio exhibeatur.

Art. XIII. Liberum esto Caesareo-Regiis subditis, sive commercii, sive viae peregrinationis causa ad quemcunque ditionum Ottomanicarum locum contendere, ultro citroque absque impedimento commere, iis autem, ne in quocunque loco et itinere a tributis exactoribus aliisque hominibus infestentur, a Porta Ottomanica rigorosae litterae patentes dabuntur.

Art. XIV. Hebraei se negotiis mercatorum imperialium immiscere et sive imperii Ottomanici diplomate aut quadam potenti intercessionem proxonetae, vulgo sensal aut Unterhandler, agere minime praesumant, nisi a dictis mercatoribus Caesareo-Regiis spontanea et libera voluntate ad hoc servitium admittantur. Si vero Hebraei ex eo, quod ad praefatum proxonetae servitium non vocentur, perfide conspire, mercatoribus Caesareo-Regiis damna inferre intendant in aliorum exemplum severissime puniantur.

Art. XV. Mercatoriibus Caesareo-Regiis ut dissidia et inconvenientiae, quae plerumque diversas inter nationes exoriri solent evitentur, ad imponenda et conservanda sua mercimonia praestito consueto censu unus proprius et commodus locus, vulgo chan dictus, a Porta Ottomanica ad instantiam ministri Caesarei apud eandem existentis assignabitur.

Art. XVI. Si e Caesareo-Regiorum consulum, vice-consulum, agentium, interpretum etc. famulitio, aut mercatorium quispiam quorundam odio aut iniquo proposito Mahometanismum amplexus fuisse, accusaretur, talis accusatio irrita et vana censeatur donec hujusmodi homo in praesentia Caesareo-Regii interpretis spontaneo et deliberato animo Mahometanismum profiteatur; nullatenus vero talis religionis mutatio illi suffragetur casu, quo de aere alieno quid haberet, ad solvenda debita sua adstringatur et compellatur.

Art. XVII. Si mercatorum subditorumve Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis in nave piratica quispiam inventus fuerit, capta nave abductisque in servitutem piratis neutiquam captivetur, sed liber dimittatur.

Art. XVIII. Si haec inter duos serenissimos et potentissimos Imperatores conclusa alma pax et amicitia in inimicitiam (quod Deus avertat) commutaretur, omnes utriusque imperii subditi in fluviis, terra et mari existentes tempestive certiores fiant, ut acceptis solutisve debitis cum suis bonis salvi et incolumes ad confinia exire valeant.

Art. XIX. Mercatores Persiani, qui ex imperio Caesareo-Regio per Danubium ad confinia Ottomannica pervenire intendunt, solutis semel et more consueto ultra impositionem, reffite dictam, in telonio Ottomannico quinque per centum acceptaque a telonariis soluti venticigalis syngrapha, ulterioris portorii solutioni nullibi subjaceant; similiter illi, qui ex Persia per Ottomannica confinia ad ditones Caesareo-Regias commeari cupiunt, solutis in Ponto Euxino vel in Danubio semel quinque per centum iterata vectigalis solutione non molestantur.

Art. XX. Praesentis hujusce commercii tractatus articuli ab utriusque partis commissariis, plenipotentia et mandatis instructis, manibus sigillisque propriis signati et corroborati imposterum sancte et religiose observentur, ac iisdem per nullum mandatum ab utoque imperio emanandum ullo modo praejudicetur, praedictumque tractatum a Majestatibus utriusque Imperatoris intra spatium triginta dierum a die subscriptionis rathabitum iri sese infallibiliter obligant atque praestituros compromittunt praefati commissarii, ut demum commercii condiciones, viginti hisce articulis, conclusae, utrinque acceptatae debito summoque cum respectu inviolatae observentur; siquidem dominus deputatus Ottomannicus vi concessae eidem facultatis imperatoriae instrumentum Turcico sermone exaratum et subscriptum legitimum et validum mihi exhibuit, ego quoque vi mandati et plenipotentiae meae manu sigilloque proprio subscriptum et signatum hunc commercii tractatum in latino idiomate tanquam legitimum et validum vicissim instrumentum extradidi.

Dabantur prope Passarovicium die vigesima septima Julii, anno millesimo septingentesimo decimo octavo.

(L.S.) Anselmus Franciscus de Fleischmann.

Cum igitur praedictus commerciorum et navigationis tractatus, prout hic verbotenus scriptus et insertus legitur, post colloquia, similiter prope Passarovicium eum in finem instituta, mandato nostro confectus sit, nos illum in omnibus et singulis punctis et articulis, praehabita matura et diligenti consideratione, ex certa nostra scientia pro nostra parte omni meliori modo et forma approbamus, ratificamus et confirmamus ratumque et firmum esse et fore virtute praesentium declaramus, simulque verbo imperiali regioque promittimus pro nobis ac haeredibus et successoribus nostris, quod illa omnia et singula firmiter, sincere et inviolabiliter servabimus, adimplebimus atque per supradictos haeredes et successores nostros eodem plane pacto observari et adimpleri debere volumus atque decrevimus, neque patiemur, ut vel ex nostra parte, vel per alios

praememorato commerciorum et navigationis tractatui, quomodocunque id fieri possit, ulla ratione contraveniatur, omni dolo et fraude exclusis. In horum omnium testimonium et fidem sigillum nostrum Caesareum majus huic diplomati manu nostra subscripto appendi jussimus.

Datum in civitate nostra Viennae, die decima sexta mensis Augusti anno millesimo septingentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum Romani septimo, Hispanici decimo quinto, Hungarici vero et Bohemici octavo.

Carolus. (L. S. P.)
Eugenius a Sabaudia
Ad mandatum S. Caes. Reg. Cathol.
Maj. Proprium.
Antonius Josephus ab Oetl.

Forrás: LERS VILMOS: A konzuli bírászkodás intézménye. Budapest, 1904. 317–323. p.

TAMÁS ANTAL

CONSULAR JURISDICTION IN THE ERA OF DUAL MONARCHY. THE CREATING OF ACT XXXI OF 1891

(Summary)

The domestication of consular jurisdiction in the Levant and the Far East was a common interest of the developed countries in Europe. Hence consular jurisdiction became a common practice as early as the 19th century. Hungary, however, did not have its own authorities so Hungarian citizens could only turn to the commonly organised consular tribunals and appeal courts in the territories of the Austro-Hungarian Empire that were not part of Hungary. The Great Compromise, however, created a new situation in public law where, from the point of view of public administration and the concept of sovereignty, this practice could not be sustained anymore. Yet the situation remained unchanged until Dezső Szilágyi appeared on the scene. The implementation of the reform was significantly hindered by the fact that, according to Act XII of 1867, this was a common foreign affair so the Hungarians had to draft the laws concerning the judicial system and jurisdiction after consulting with the Austrian Government and the Council of the Empire.

The ministries of justice of the two countries held deliberations on several occasions and, ultimately, after a six-month period of consultation, the bill (which later became Act XXXI of 1891) was brought before Parliament. As far as the system was concerned, the bill outlined a fairly simple solution. Its most

important innovation was the establishment of a high consular tribunal in Constantinople, while the practice at the courts of first instance was left virtually intact because this was individually regulated for each country in bilateral agreements.

Whereas consular jurisdiction was only of peripheral importance in the judicial system – Szilágyi even called it an anomaly –, it still sparked off heated political debates between the government and the opposition. These debates were interesting as regards both their standard and the professional aspects involved since their subject was the Compromise Act, which was the cornerstone of Hungarian public law, as well as the union that resulted from it. Both those who were in favour of independence and the moderate Opposition saw the bill as a complete violation of the constitution and an infringement of sovereignty.

The Opposition saw the obstruction of the bill in the House of Commons as a victory. Their speakers were idolised. The Liberals were also satisfied with this result. It is interesting that it came into force only in 1898, after a long period of preparation, although a few weeks later the Empire Council adopted the corresponding Austrian law. Being aware of the fact that it was controversial from a public law aspect, the government intended this to be only a provisional solution and tried as well to calm the Opposition with this notion. At the end of the day, the provisory was repeatedly renewed and it ceased only with the death of the monarchy.